

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**
Гуманітарно-педагогічний факультет

ПОГОДЖЕНО
Декан
гуманітарно-педагогічного
факультету
_____ Інна САВИЦЬКА
« _____ » _____ 2025 р.

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації
_____ Ірина СОПІВНИК
« _____ » _____ 2025 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему «Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної
реабілітації під час освітнього процесу»

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма: «Соціально-психологічна реабілітація»

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Гарант освітньої програми
доктор педагогічних наук, професор
(науковий ступінь та вчене звання)

_____
(підпис)

Сопівник І. В.
(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

кандидат педагогічних наук
(науковий ступінь та вчене звання)

_____
(підпис)

Власенко К.О.
(ПІБ)

Виконав _____
(підпис)

Тишко Д.Г.
(ПІБ студента)

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Гуманітарно-педагогічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри соціальної
роботи та реабілітації, доктор
педагогічних наук, професор**

_____ Ірина СОПІВНИК

«__» _____ 2025 р.

**З А В Д А Н Н Я
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТУ**

Тишку Денису Геннадійовичу

Спеціальність 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма: «Соціально-психологічна реабілітація»

Орієнтація освітньої програми: освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи «Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу»

затверджена наказом ректора НУБіП України від «20» 11.2024 року № 2066 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедрі 27 листопада 2025 р.

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених; матеріали періодичних видань; навчальна та довідкова література з теми дослідження.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

- 1) Узагальнити теоретичний матеріал з проблеми соціальної реабілітації як компонента професійної підготовки майбутніх соціальних працівників
- 2) Вивчити стан підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в Україні та за кордоном
- 3) Здійснити діагностику рівнів сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників
- 4) Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.

Дата видачі завдання «27» листопада 2024 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи _____ Власенко К.О.

Завдання прийняв до виконання _____ Тишко Д.Г.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна магістерська робота на тему «Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу» має таку структуру: 1) картку кваліфікаційної бакалаврської роботи; 2) титульний аркуш; 3) завдання до виконання магістерської кваліфікаційної роботи; 4) реферат; 5) зміст; 6) вступ; 7) основна частина (III розділи); 8) загальні висновки; 9) список використаних джерел; 10) додатки. У роботі подано 2 додатки, 3 рисунків та 12 таблиць. Список використаних джерел складає 68 позицій. Загальний обсяг дипломної кваліфікаційної роботи 76 сторінок.

У першому розділі висвітлено теоретичні основи соціальної реабілітації як складової професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Здійснено аналіз сутності соціальної реабілітації, її мети, завдань і принципів у контексті діяльності соціального працівника, а також розглянуто сучасні підходи до формування професійних компетентностей майбутніх фахівців у цій сфері.

У другому розділі «Вивчення стану підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу» досліджено стан підготовки студентів до соціальної реабілітації в Україні, проведено комплексну діагностику рівня сформованості когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного компонентів готовності майбутніх соціальних працівників, а також здійснено аналіз отриманих результатів.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу» обґрунтовано та впроваджено комплекс умов, проведено повторну діагностику студентів та проаналізовано динаміку змін рівня сформованості когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного компонентів готовності до соціальної реабілітації.

Ключові слова: соціальна реабілітація, професійна підготовка, майбутні соціальні працівники, когнітивна готовність, мотиваційно-ціннісна готовність, діяльнісна готовність, освітній процес, соціальні умови.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ	7
1.1. Сутність соціальної реабілітації в контексті діяльності соціального працівника.....	7
1.2. Зміст та особливості професійної підготовки та формування компетентностей у майбутніх соціальних працівників.....	17
<i>Висновки до першого розділу</i>	28
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	30
2.1. Стан підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в Україні та за кордоном	30
2.2. Діагностика рівнів сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників.....	41
<i>Висновки до другого розділу</i>	54
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СОЦІАЛЬНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	56
3.1. Обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності впровадження соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.....	56
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи	64
<i>Висновки до третього розділу</i>	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	74
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

Актуальність підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу обумовлена сучасними потребами суспільства у висококваліфікованих фахівцях, здатних ефективно взаємодіяти з різними категоріями населення та здійснювати комплексну підтримку осіб, які потребують соціальної допомоги. Соціальна реабілітація як складова професійної діяльності соціального працівника передбачає інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь та ціннісно-мотиваційних компетентностей, що формуються ще під час навчання у закладі вищої освіти. В умовах постійних соціальних змін і нових викликів суспільства підвищується значущість підготовки фахівців, здатних самостійно планувати, організовувати та реалізовувати реабілітаційні програми для різних категорій отримувачів соціальних послуг.

Разом із тим, сучасні дослідження свідчать про недостатню увагу до соціальних аспектів професійної підготовки, зокрема щодо формування готовності студентів до комплексної реабілітаційної діяльності. Необхідність цілеспрямованого розвитку когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного компонентів професійної компетентності майбутніх соціальних працівників визначає практичну значущість проблеми та зумовлює потребу проведення дослідження, спрямованого на розробку ефективних умов та методів формування готовності до соціальної реабілітації в освітньому процесі.

Проблемі підготовки висококваліфікованих фахівців до професійної діяльності, зокрема соціальних працівників, здатних здійснювати реабілітаційну роботу з дітьми та молоддю, присвячені праці В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, С. Сисоєвої, В. Бочарової, Л. Міщик, А. Мудрик та ін. Учені досліджують загальні підходи до організації процесу реабілітації та формування професійних компетентностей майбутніх соціальних працівників (Л. Вакуленко, Т. Добровольська, О. Трошин, В. Турбан, М. Фролов, С. Харченко), розглядають соціальну реабілітацію як окрему галузь педагогіки,

як структурний компонент соціальної педагогіки та як складову спеціальної педагогіки (Л. Бадалян, М. Вайзман, О. Гонєєв, В. Засенко, Г. Кумаріна, Н. Ліфінцева, Н. Лусканова, Н. Назарова, І. Підласий). Теоретико-методичні та практичні основи підготовки майбутніх соціальних працівників відображені у працях В. Андрущенко, О. Безпалько, М. Євтуха, А. Капської, З. Бондаренко, Р. Вайноли, Ю. Галагузової, О. Гудими, І. Зверєвої, Л. Онуфрієвої, О. Карпенко, Л. Коваль та ін., які акцентують на формуванні структурних компонентів моделі особистості майбутнього соціального працівника, його знань, умінь, навичок і готовності до роботи з різними категоріями населення.

Проте соціальні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації під час освітнього процесу залишаються недостатньо дослідженими як теоретично, так і практично. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення формування професійної готовності студентів до реабілітаційної діяльності, що включає розвиток знань, умінь, ціннісно-мотиваційних та діяльнісних компетентностей. Таким чином, актуальність проблеми, що потребує системного підходу, визначила тему дослідження: **«Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу»**.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності впровадження соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.

Об'єкт дослідження – процес підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.

Предмет дослідження – соціальні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних **завдань дослідження**:

1) Узагальнити теоретичний матеріал з проблеми соціальної реабілітації як компонента професійної підготовки майбутніх соціальних працівників;

2) Вивчити стан підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в Україні та за кордоном;

3) Здійснити діагностику рівнів сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників;

4) Обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз наукової літератури, з метою розкриття вивчення та аналіз психологічної, науково-методичної літератури, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження; узагальнення, з метою вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу; емпіричні методи: діагностичний комплекс та експерименти для визначення стану сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників; математико-статистичні методи: описова статистика, обробка даних для підтвердження результатів педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота дослідження виконувалася на базі Національного університету біоресурсів та природокористування України. Вибірку склали 32 студента.

Наукова новизна дослідження. У дослідженні вперше обґрунтовано і реалізовано комплекс соціальних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в освітньому процесі. Наукова новизна полягає у виділенні трьох ключових умов: інтеграція навчальної та позааудиторної діяльності студентів, спрямована на забезпечення практичної спрямованості освітнього процесу; розвиток особистісно-професійних якостей і гуманістичної спрямованості студентів; організація системної позанавчальної роботи професійного спрямування, які сприяють підвищенню рівня когнітивної, мотиваційно-ціннісної та діяльнісної готовності

студентів. Також вперше проведено експериментальну перевірку ефективності цих умов та проаналізовано динаміку змін у показниках готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації.

Практичне значення одержаних результатів передбачає, що результати дослідження можуть бути використані для оптимізації освітніх програм підготовки соціальних працівників, зокрема у формуванні компетентностей, необхідних для реалізації соціальної реабілітації. Практичне значення полягає у створенні основ для підготовки фахівців, здатних ефективно реалізовувати соціальну підтримку та реабілітаційні програми для різних категорій населення.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, 2 додатків, списку використаних джерел (68 найменувань). Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок. Робота містить 3 рисунки та 12 таблиць.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

1.1. Сутність соціальної реабілітації в контексті діяльності соціального працівника

Соціальна реабілітація посідає ключове місце в системі соціальної роботи, оскільки спрямована на відновлення або формування соціального статусу, життєвих компетентностей та здатності особи до повноцінної участі в суспільному житті. У сучасних умовах зростання масштабів соціальних ризиків і уразливості різних категорій населення (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, дітей та молоді в складних життєвих обставинах, сімей у складних життєвих обставинах тощо) потреба у професійно організованій реабілітаційній діяльності постає як одна з найважливіших соціальних гарантій. Її сутність розкривається через комплекс заходів педагогічного, психологічного, медико-соціального та організаційного характеру, що забезпечують подолання наслідків соціальної дезадаптації й сприяють поверненню особи до активної соціальної ролі.

На сучасному етапі розвитку соціальної роботи та педагогічної науки важливого значення набуває необхідність ґрунтовного дослідження сутності поняття «соціальна реабілітація». Це зумовлено потребою глибшого розуміння її теоретико-методологічних засад, структурних компонентів і функціонального призначення в системі соціальної підтримки особистості. Дослідження цього поняття дає змогу розкрити його зміст як цілісного процесу, спрямованого на відновлення соціального статусу, особистісного потенціалу та адаптаційних можливостей людини, яка перебуває в складних життєвих обставинах. Уточнення сутності соціальної реабілітації дозволяє визначити її місце серед суміжних понять, таких як «соціальна допомога», «соціальна адаптація»,

«психологічна підтримка» та забезпечує наукове підґрунтя для розроблення ефективних технологій реабілітаційної роботи.

Соціально-економічна ситуація в нашій країні сприяє загостренню складних проблем, що порушують соціальне функціонування особистості. Тому реабілітаційний напрямок соціальної роботи набуває особливої інтенсивності на сучасному етапі розвитку України. Медичний аспект реабілітаційної роботи з означеними категоріями осіб найбільш широко представлений на ринку соціальних послуг, а також розвиваються соціально-психологічні аспекти [56, с. 152].

Термін «реабілітація» уперше з'явився в країнах Західної Європи. У перекладі з латини (*re* – відновлення, *habilitas* – здатність, спроможність) він означає повернення або відновлення втраченої здатності чи можливості.

У словнику іноземних слів зазначається, що поняття «реабілітація» трактується як відновлення прав (через суд або адміністративним шляхом), повернення доброго імені чи попередньої репутації, а також відновлення працездатності осіб з інвалідністю, яке здійснюється за допомогою різних методів лікування та спеціальних засобів і пристосувань [9, с. 12].

І. Місула та Л. Вакуленко розглядають реабілітацію як комплекс державних, соціально-економічних, психологічних, медичних, професійних і педагогічних заходів, спрямованих на відновлення здоров'я, працездатності та соціального становища людини. Вона ґрунтується на біологічних, соціально-економічних, психологічних, морально-етичних і науково-медичних засадах [61, с. 10].

У словнику для працівників реабілітаційних закладів термін «реабілітація» визначається як комплекс медичних, психологічних, педагогічних та соціальних заходів, спрямованих на відновлення (або компенсацію) порушених функцій організму, компенсацію порушень та соціальних відхилень у дітей з девіантною поведінкою. Він включає

фізіотерапію, психотерапію, спеціальні вправи та тренінги, спрямовані на зміну способу життя [38, с. 75].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери реабілітація визначається як комплекс медичних, психологічних, педагогічних, професійних та юридичних заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених чи втрачених індивідом соціальних зв'язків і взаємодій. Це відбувається у разі зміни стану здоров'я, соціального статусу, втрати близьких, втрачених навичок навчання або соціальної дезадаптації, що супроводжуються тривалими порушеннями функцій організму, втратою роботи, житла або підтримки близьких [13, с. 536].

У Законі України «Про соціальні послуги» реабілітація визначається як система медичних, професійних, соціальних заходів, спрямованих на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах, допомоги у відновленні порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності, підтриманні оптимального фізичного інтелектуального, психічного, соціального рівнів [15].

У тлумачному словнику розкрито зміст поняття «соціальна реабілітація» як «процес, який спрямований на допомогу людям з порушеннями психофізичного розвитку в адаптації до суспільства та здобутті здатності вести максимально незалежне життя. Соціальна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на відновлення активної участі особи в суспільному житті, повернення її до нормального соціального статусу та здатності до самостійної діяльності в суспільстві та в родинно побутовій сфері. Це включає орієнтацію на соціальне середовище, адаптацію до побутових умов, соціальне обслуговування та задоволення потреб у технічних і інших засобах для реабілітації» [49, с. 77].

Реабілітація в соціально-педагогічному контексті визначається як створення нейтральної соціальної ситуації розвитку підлітка через відновлення порушених стосунків в оточенні [38, с. 75]. Цю позицію підтримують і деякі

українські дослідники, які визначають несприятливі фактори розвитку та соціалізації особистості та характеризують соціальне середовище як середовище з реабілітаційним потенціалом.

Такі проблеми неможливо повністю подолати, їхні наслідки супроводжуватимуть людину протягом усього життя та визначатимуть її якість та успіх. Однак, якщо реабілітаційну роботу розпочати з незначних, на перший погляд, порушень соціального функціонування, наприклад, надмірної сором'язливості, тривожності, агресії, пасивності, тобто всього того, що притаманне сучасним старшокласникам і може призвести їх до глибших проблем, то наслідки порушення соціального функціонування можна усунути назавжди та прожити успішне життя [55, с. 153].

Більшість вітчизняних і зарубіжних науковців підкреслюють інтегративний характер цього явища, що проявляється у поєднанні усвідомлення і розуміння батьками або їхніми заміниками власних відчуттів і дій з необхідними знаннями та вміннями для ефективного виконання батьківських обов'язків. Як зазначає В. Нечипоренко, компетентнісний підхід до побудови комплексного реабілітаційного процесу є ключовим для забезпечення високої якості діагностичних, профілактичних, реабілітаційних та корекційно-розвиткових заходів [68, с. 112].

Варто підкреслити, що реабілітаційна діяльність має тісний зв'язок із педагогічною, адже обидві спрямовані на спільну мету – забезпечення процесу засвоєння підростаючою особистістю культурних надбань і соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Це охоплює знання, уміння, навички, моральні цінності, норми поведінки та соціальні ролі. Водночас особливість реабілітаційної діяльності полягає в тому, що вона орієнтована не на всіх дітей, а лише на тих, хто відчуває труднощі в процесі соціалізації [9].

За визначенням колективу авторів «соціально-педагогічна реабілітація (social and pedagogical rehabilitation) – це форма соціальної діяльності, що відображає систему відновлювально-розвивальних заходів, спрямованих на

усунення дезадаптаційних виявів у соціальному досвіді людини та відновлення статусу індивіда (соціальної активності) у соціальному й культурному середовищі на основі реалізації педагогічного потенціалу соціуму. Система заходів, спрямованих на усунення або послаблення впливу несприятливих факторів, відновлення статусу особистості, надання допомоги в освоєнні соціальних ролей, відповідно до статусу особистості, зміну поведінки, інтелектуальної діяльності, здобуття освіти на основі використання педагогічного потенціалу соціуму» [46, с. 94].

У своїй монографії Литовченко С. зазначає, що «соціально-педагогічна реабілітація – робота з попередження соціальних відхилень, що здійснюється у системі освіти та виховання, процес активного залучення особи до системи соціальних зв'язків на основі забезпечення успішності у різних видах діяльності і переоцінки особистісного потенціалу, можливостей» [33].

Суть соціальної реабілітації полягає у забезпеченні таких умов для саморозвитку особистості, за яких формується її активна життєва позиція. Комплексний і системний підхід дає змогу вибудувати багаторівневу структуру проблем соціальної реабілітації та надання допомоги. Відповідно до цього необхідно вирішувати:

- проблеми дитини: збереження фізичного здоров'я, формування особистості, надання емоційної підтримки, освіта, задоволення соціальних потреб;
- проблеми сім'ї: забезпечення фінансової підтримки, житлових умов, навичок догляду за дитиною та її навчання, вирішення емоційних проблем, подолання соціальної ізоляції;
- проблеми спеціалістів: лікарів (профілактика та зміцнення здоров'я), педагогів та психологів (розробка та впровадження спеціальних методів навчання та виховання дітей та батьків), соціальних працівників (надання допомоги, інформування про ресурси, сімейна та групова робота, захист інтересів дітей та сімей, інтеграція зусиль спеціалістів), інженерів та виробників (розробка та виробництво спеціальних засобів для підтримки

ефективної життєдіяльності та навчання дітей, створення спеціальних робочих місць), юристів, представників законодавчої та виконавчої гілок влади (створення та впровадження відповідної системи захисту прав та обов'язків осіб з інвалідністю та їхніх сімей);

- проблема суспільства – зміна ставлення до людей з інвалідністю та сімей з дітьми з інвалідністю;
- проблеми фізичного середовища: зменшення впливів, що шкодять здоров'ю та життєдіяльності людини, створення простору, дружнього до людей з інвалідністю [36, с. 34].

Основними категоріями соціальної реабілітації є виховання, освіта, соціалізація та формування особистості. Ці категорії охоплюють процес розвитку людини та її інтеграції в суспільство, включаючи цілеспрямований вплив (виховання) та взаємодію із зовнішнім середовищем (соціалізація), а також навчання, самовиховання та самоосвіту.

Процес соціалізації – це процес взаємодії між особистістю та суспільством. Людина є одночасно об'єктом (оскільки на неї впливає суспільство, різні соціальні інститути тощо), так і суб'єктом (оскільки вона ставить перед собою певну мету та обирає засоби для її досягнення) процесу соціалізації.

Коли мова йде про дітей і молодь, особливого значення набуває педагогічна та освітня реабілітація, спрямована на узгодження індивідуальної чи групової поведінки з прийнятими у суспільстві нормами та правилами [16].

Заходи соціальної реабілітації охоплюють діагностику, корекційно-розвивальну роботу, соціальну адаптацію, соціально-культурний та психологічний супровід, а також навчання соціальним навичкам. Ці заходи спрямовані на відновлення та розвиток психофізичних, соціальних та духовних функцій осіб, які зазнали негативного впливу соціальних факторів, допомагаючи їм адаптуватися та вирішувати проблеми у суспільстві.

Соціально-педагогічна реабілітація є комплексним процесом відновлення соціальних, психологічних і педагогічних функцій особистості, що зазнала негативного впливу різноманітних чинників. Вона ґрунтується на ряді ключових категорій, які відображають специфіку роботи з різними групами осіб (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Основні категорії соціальної реабілітації

Категорія	Суть категорії	Приклади заходів / методів	Дослідники / джерела
Діагностична	Виявлення проблем, оцінка рівня соціальної адаптації та потреб індивіда	Соціально-психологічні тести, спостереження, інтерв'ю, педагогічна діагностика	Місула І., Вакуленко Л., 2018
Корекційно-профілактична	Виправлення соціальної дезадаптації та профілактика її повторного виникнення	Тренінги соціальних навичок, когнітивно-поведінкова терапія, групові заняття	Руколянська Н., 2023
Відновлювальна (реабілітаційна)	Відновлення соціальних, психологічних та фізичних функцій, реінтеграція у соціум	Медико-педагогічні та соціально-адаптаційні заходи, професійна підготовка, трудова терапія	Султанова Н., 2020

Компетентнісна	Формування у батьків, педагогів і вихованців знань, умінь та соціальних компетенцій для виконання соціальних і освітніх ролей	Семінари для батьків, тренінги для педагогів, розвиток соціальних навичок у дітей	Нечипоренко В., 2020
Інтегративна	Поєднання всіх компонентів реабілітації для цілісного впливу на особистість	Комплексні програми реабілітації, інтегровані методики медико-психолого-педагогічної допомоги	Руколянська Н., 2023

Джерело: власна розробка

Сайко Н. вважає, що найбільше реабілітаційною роботою охоплені проблемні категорії населення, дорослі та діти з особливими потребами, діти сироти. Тобто в Україні сформувалася система реабілітаційної роботи, яка охоплює різні категорії населення, що вже мають складні, глибинні порушення соціального функціонування, а її завдання реалізуються у спеціально створених реабілітаційних закладах різного типу [55, с. 153].

Отже, щодо дітей, які зазнали впливу несприятливих соціальних умов, життєвих обставин чи різних форм насильства, застосовується комплекс педагогічних, психологічних, соціальних і медичних заходів, метою яких є відновлення, корекція та компенсація їхнього психічного, фізичного й соціального стану, а також поновлення прав і свобод. Саме це і становить сутність соціальної реабілітації [41, с. 12].

За словами О. Платонової: «у житті дітей із вадами зору важливими є процеси реабілітації та адаптації... соціальна, психологічна, елементарна та культурна реабілітація є лише невеликими ланками загальної системи...» [45, с.124-125]. Тому авторка вказує, що соціально-педагогічна реабілітація – це складний комплекс заходів, спрямованих на «забезпечення соціального, емоційного, інтелектуального і фізичного розвитку дитини, яка має відхилення, ... забезпечення її соціалізації, самореалізації».

Реабілітацію як кінцевий результат можна розуміти як досягнення основних її цілей, коли соціально дезадаптований підліток, пройшовши повний курс комплексної реабілітації у спеціалізованих закладах, успішно долає прояви дезадаптації, включається в соціально-економічне життя суспільства та не відчуває власної неповноцінності [9].

У сучасних умовах особливу увагу приділяють інноваційним технологіям, таким як використання віртуальних освітніх середовищ, доповненої реальності та інформаційно-комунікаційних технологій. Наприклад, використання елементів доповненої реальності у вивченні іноземних мов дозволяє створювати інтерактивні та мотиваційні умови для навчання, що сприяє кращій адаптації осіб з особливими потребами до соціуму.

Руколянська Н. та інші автори у своїй статті «Соціально-психологічні технології реабілітації особистості» визначають сутність соціально-психологічних технологій як системи методів, технік і прийомів, спрямованих на відновлення психологічного стану особи. Вони акцентують увагу на важливості індивідуального підходу та використанні таких методик, як арт-терапія, когнітивно-поведінкова терапія та групова психотерапія [5].

Мета соціальної реабілітації полягає в поверненні особистості до суспільно корисної праці, формуванні позитивного ставлення до життя, праці та навчання. Соціально-педагогічну реабілітацію здійснюють фахівці соціальної роботи, які підтримують зв'язок з медичними, освітніми, трудовими та юридичними службами, організовують необхідні консультації, активізують

соціальний потенціал сім'ї та надають фінансову, матеріальну та психологічну допомогу.

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел, визначення поняття «соціально-педагогічна реабілітація» розуміємо як педагогічний процес цілеспрямованого системного педагогічного впливу на людину з метою виявлення її внутрішніх ресурсів для активізації життєдіяльності в суспільстві, формування соціальних та ціннісних відносин, що сприяють подоланню складних життєвих ситуацій, а також прагнення до самовираження. Суть поняття «соціально-педагогічна реабілітація» полягає в її соціальній спрямованості, у набутті неповнолітніми соціального досвіду спілкування та поведінки.

Соціально-педагогічна реабілітація є складним і багатогранним процесом, що вимагає застосування різноманітних технологій, адаптованих до конкретних потреб осіб. Важливим є інтеграція інноваційних підходів та постійне вдосконалення професійної підготовки фахівців у цій галузі.

Для соціального працівника соціальна реабілітація є не лише окремою сферою професійної діяльності, а й інтегрованим компонентом його компетенції, що вимагає спеціальних знань, навичок та особистісної готовності до роботи з різними групами отримувачів соціальних послуг. Для спеціаліста важливо зосередитися не лише на підтримці та допомозі, а й на створенні умов для розвитку самостійності, самоактивності та суб'єктності людини. Тому оволодіння принципами та технологіями соціальної реабілітації в процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є вирішальним фактором їх ефективної дії в реальних практиках соціальної реабілітації.

Вважаємо, що соціальна реабілітація є багаторівневим і комплексним процесом, спрямованим на відновлення соціальних, психологічних, педагогічних і фізичних функцій особистості, що зазнала негативного впливу зовнішніх або внутрішніх чинників. Її ефективність забезпечується інтеграцією різних категорій – діагностичної, корекційно-профілактичної, відновлювальної,

компетентної та інтегративної, які взаємодоповнюють одна одну та дозволяють адаптувати реабілітаційні заходи до конкретних потреб індивіда.

Використання сучасних педагогічних, психологічних і медико-соціальних технологій дозволяє забезпечити цілісну підтримку особистості, сприяти її соціальній інтеграції, формуванню життєвих компетенцій та повноцінному включенню у соціальне середовище. Таким чином, соціальна реабілітація виступає ключовим механізмом формування гармонійно розвиненої, соціально адаптованої та компетентної особистості.

1.2. Зміст та особливості професійної підготовки та формування компетентностей у майбутніх соціальних працівників

У ХХІ столітті, за визнанням світової спільноти, якість освіти стала ключовим пріоритетом суспільного розвитку, від якого залежать інші аспекти життя людини. Сучасна епоха характеризується глибокими трансформаціями у розвитку цивілізації та зміні умов існування людини, що безпосередньо впливає на функціонування системи освіти й переосмислення її змісту. У працях провідних науковців підкреслюється, що якість освіти є фундаментальною складовою нової освітньої парадигми та визначальним орієнтиром освітньої політики більшості держав світу, включно з Україною. У сучасному високотехнологічному, інформаційному та інноваційному суспільстві саме якість освіти виступає основним чинником людського розвитку, забезпечуючи такий рівень особистісної й професійної компетентності, який відповідає прагненню людини до самореалізації та задовольняє потребу суспільства у високоосвічених, культурних і соціально активних громадянах.

Сучасна ситуація в Україні, що характеризується економічним спадом, зростанням рівня бідності, соціальної нерівності та незахищеності населення, ставить перед суспільством надзвичайно складне завдання — підготовку професійно компетентних соціальних працівників нового покоління, здатних ефективно діяти у професійній сфері. У зв'язку з цим особливо відчувається

нестача наукових досліджень і практичних розробок, спрямованих на стратегічний розвиток і вдосконалення підготовки майбутніх соціальних працівників, які відповідали б сучасним вимогам ринку праці: були мобільними та володіли широким спектром професійних і актуальних компетенцій [60, с. 105].

На сьогодні у наукових дослідженнях тривають активні дискусії щодо конкретного переліку компетенцій, інтегральних характеристик майбутніх випускників та механізмів, за допомогою яких заклади освіти можуть формувати необхідні професійні компетентності. Відсутність єдиної позиції з цього питання пояснюється широким функціональним спектром соціальних працівників, можливістю їх діяльності в різних сферах, неоднозначними змінами суспільних очікувань щодо практичної роботи фахівця та прагненням розробити стандарти для сфери, що одночасно є і професійною діяльністю, і навчальною дисципліною.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.) підготовка здобувачів вищої освіти здійснюється на основі стандартів вищої освіти, що визначають сукупність обов'язкових вимог до змісту, обсягу та результатів освітніх програм певного рівня і спеціальності. Ці стандарти є єдиними для всіх закладів вищої освіти, які реалізують освітні програми відповідного напрямку підготовки [14].

Поняття «професійна компетентність» сьогодні перебуває у центрі наукових дискусій у всьому світі, оскільки воно відкриває нові можливості для розвитку освіти та професійної підготовки. В основі цього поняття лежить ідея формування компетентного фахівця та особистості, яка не лише володіє необхідними знаннями й моральними цінностями, а й здатна ефективно застосовувати їх на практиці, приймаючи адекватні рішення у різних життєвих і професійних ситуаціях. Попри широке використання терміна «професійна компетентність» у педагогічній науці, його зміст залишається багатограним і

потребує подальшого ґрунтовного дослідження з урахуванням історичних, соціальних та освітніх контекстів [54, с. 9].

Професійна компетентність – це ширше поняття, яке характеризує та визначає рівень професіоналізму особистості, а її досягнення відбувається через набуття необхідних компетенцій, що формують мету професійної підготовки спеціаліста. Професійна компетентність має діяльнісний характер узагальнених навичок у поєднанні з предметними навичками та знаннями в конкретних галузях; вона проявляється у здатності особистості приймати рішення на основі адекватної оцінки себе в конкретній ситуації. Професійно компетентний спеціаліст орієнтований на майбутнє, передбачає зміни та орієнтований на самостійне навчання. Важливою особливістю професійної компетентності є те, що вона реалізується в сьогоденні, але орієнтована на майбутнє.

Здатність людини поєднувати власну індивідуальність із вимогами соціального та професійного середовища є важливою складовою її професійної компетентності. Науковці виділяють низку основних функцій цього феномену:

- прикладна, яка забезпечує можливість практичного використання набутих знань, умінь і навичок у професійній діяльності;
- адаптивна, що відображає здатність фахівця пристосовуватися до вимог професії та змін у професійному середовищі;
- інтегративна – сприяє залученню компетентного спеціаліста до професійної спільноти та ефективній взаємодії з нею;
- орієнтаційна, що допомагає визначати та обирати оптимальний напрям діяльності в межах професії;
- оцінювальна – передбачає уміння фахівця критично оцінювати власну роботу та діяльність колег на основі знань і досвіду;
- розвивальна (професійного зростання), що виступає основою для подальшого вдосконалення та саморозвитку спеціаліста;
- статусна, відображає здобуття професійного статусу, який відповідає рівню знань, умінь і професійних досягнень працівника [54].

Проблема формування професійної компетентності фахівців загалом та соціальних працівників зокрема розглядається у працях низки українських дослідників, серед яких В. Бондар, Т. Браже, О. Дубасенюк, А. Деркач, І. Зверєва, В. Синенко, С. Сисоєва, І. Тараненко. Особливу цінність мають дослідження А. Фурмана та А. Дубно, присвячені психодіагностичній компетентності соціальних працівників, а також А. Конончука, який аналізує специфіку підготовки працівників соціальної сфери до проведення діагностичної діяльності.

Незважаючи на значну кількість наукових доробок, присвячених проблемі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників (О. Безпалько, І. Зверєва, Л. Міщик, С. Харченко та ін.), питання формування висококваліфікованого, конкурентоздатного фахівця у сфері психосоціальної допомоги та соціальної реабілітації залишається актуальним і потребує подальшого науково-практичного осмислення.

Сучасні трансформаційні процеси в українському суспільстві, поява нових соціальних ризиків і категорій отримувачі соціальних послуг соціальної роботи вимагають переосмислення змісту професійної підготовки, орієнтації її на формування системи професійних компетентностей, що відповідають вимогам сьогодення (Н. Гусак, О. Карпенко, Т. Семигіна).

Зокрема, актуальним є впровадження інноваційних моделей і технологій навчання, які забезпечують інтеграцію теоретичних знань, практичних умінь і особистісних якостей, необхідних для здійснення психосоціальної підтримки, соціальної адаптації та реабілітації різних категорій населення. Підготовка майбутніх соціальних працівників має бути спрямована на формування їхньої здатності до рефлексії, емпатії, міждисциплінарної взаємодії та ефективної комунікації в умовах професійної діяльності.

З наукової перспективи професійна компетентність майбутнього соціального працівника розглядається як інтегрована якість, що відображає його професійну зрілість, соціальну відповідальність, готовність ефективно

взаємодіяти в соціальному середовищі та постійну здатність до саморозвитку і професійного вдосконалення.

Співак Я. вважає, що «якісна підготовка особистості високопрофесійного сучасного соціального працівника набуває особливого значення в умовах активних суспільних трансформацій та втрати орієнтирів молодого покоління. Його діяльність має бути направлена на інтеграцію в суспільство молодої людини як особистості, гармонізацію соціальної взаємодії з молоддю, яка потребує цього, у всіх сферах суспільства та на налагодження її соціалізації. Проблеми пошуку найбільш дієвих методів та інструментів професійної діяльності соціальних працівників останнім часом привертають пильну увагу наукової спільноти. Особливе значення для вирішення соціальних проблем сучасної молоді та для допомоги їй у складних ситуаціях має професійна діяльність соціальних працівників із соціального захисту прав молоді [60, с. 106].

Модернізація розвитку професійної освіти означає, що основними завданнями фахівців у галузі освіти є: підготовка кваліфікованого працівника відповідного рівня та профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, відповідального, що володіє своєю професією та орієнтованого у суміжних сферах діяльності, здатного до ефективної роботи за спеціальністю на рівні світових стандартів, підготовленого до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності. Тому одним із основних завдань підготовки спеціаліста соціальної роботи у вищому навчальному закладі є формування його професійної компетентності [42, с. 59].

Оскільки фахівці соціальної роботи не лише розуміють, а й вирішують практичні завдання, пов'язані з наданням соціальної та реабілітаційної допомоги особам для успішного вирішення їхніх життєвих завдань, реалізації їхніх інтересів та прагнень, серед спеціальних компетенцій, на нашу думку, слід особливо виділити соціально-реабілітаційну, яка поєднує низку спеціальних

навичок та здібностей, що сприяють підвищенню ефективності процесу соціальної реабілітації.

Карпенко О. вважає, що «професійну придатність до соціальної роботи обумовлює спрямованість фахівця до успішної діяльності на основі мотивації та системи моральних цінностей. Самовдосконалення та самоконтроль суттєво впливають на можливість досягнення значних успіхів в професійній діяльності фахівця із соціальної роботи. Сукупність професійних знань та здібностей, професійно значущих якостей та психологічних особливостей складають професійну компетентність соціального працівника» [21, с. 41].

Практичний досвід, глибокі теоретичні знання, широкий інформаційний світогляд, особисті моральні якості та професійна репутація, що формуються у процесі навчання, службової практики й постійного самовдосконалення, є основою професійної впевненості соціального працівника. Саме поєднання теоретичної підготовки з реальним практичним досвідом дозволяє фахівцю ефективно діяти у складних життєвих ситуаціях отримувачі соціальних послуг, приймати обґрунтовані рішення та відповідально виконувати свої обов'язки. Моральна зрілість, гуманістичні цінності та здатність до емпатії забезпечують етичний вимір його діяльності, а сформована професійна репутація сприяє довірі з боку отримувачі соціальних послуг, колег і суспільства в цілому. Таким чином, професійна впевненість соціального працівника не є вродженою якістю, вона вибудовується поступово, на основі поєднання знань, досвіду, моральної стійкості та постійної роботи над собою.

Співак Я., Співак Л., Кузнецов О. з усіх різних видів діяльності соціальних працівників, виділяють три головних методи:

- метод посередника, або помічника, що полягає у допомозі подолати депресивний стан молодій людині, коли вона не може зробити це самостійно, засобами обговорення ситуації, пошуку альтернативних варіантів вирішення проблеми, мобілізації особистих ресурсів, підбадьорювання, тощо;

- виховний метод, що полягає у наданні порад, спрямований на встановлення зворотного зв'язку та освітня діяльність, із застосуванням таких активних методів, як рольові ігри, ситуаційних задач, моделювання життєвих ситуацій, демонстрації правильної поведінки, тощо;

- законодавчий метод, що застосовується у разі необхідності юридичного захисту молоді особи або окремої групи молодих людей для співпраці з адвокатурою та інформаційної допомоги щодо усвідомлення своїх прав та обов'язків [60, с. 108-109].

Головною метою підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти є формування їхньої професійної компетентності. Це досягається шляхом реалізації освітньо-професійних програм, спрямованих на розвиток загальних і спеціальних компетентностей та набуття програмних результатів навчання, необхідних для успішної професійної діяльності [18]. Важливу роль відіграє також впровадження робочих програм навчальних дисциплін, які враховують актуальні потреби суспільства щодо підготовки фахівців соціальної та молодіжної сфер, а також удосконалення практичної складової підготовки здобувачів освіти.

До першочергових надсучасних вимог до професійної підготовки соціальних працівників належать:

1) обов'язкова особиста зацікавленість різних сфер життя з метою вдосконалення особистих професійних навичок надання соціальної допомоги;

2) уміння опрацьовувати велику кількість інформації з різних галузей: педагогічної, соціальної, медичної, юридичної та економічної [60, с. 107].

На думку А. Конончук, професійна компетентність фахівця соціальної роботи забезпечується сформованістю загальних та спеціальних (фахових) компетентностей, де фахові компетентності залежать від предметної області та визначають профіль освітньої програми та кваліфікацію випускника [64, с. 71].

Вважаємо, що освітній процес має передбачати, що майбутній соціальний працівник здобуває переважно теоретичні професійні компетентності, при цьому конкретні завдання, які доведеться виконувати в професійній діяльності, зазвичай не деталізуються. Водночас держава та роботодавці, серед яких — відповідні державні установи, встановлюють чіткі кваліфікаційні вимоги та функціональні обов'язки соціальних працівників. Тому майбутнім фахівцям необхідно опанувати не лише теоретичні знання, але й практичні аспекти роботи соціального працівника. Слід підкреслити, що повне оволодіння професійними компетентностями, передбаченими освітніми програмами закладу освіти, є надзвичайно важливим, адже воно створює основу для подальшого здобуття знань, умінь і навичок, які очікує потенційний роботодавець і які відповідають специфіці професійної сфери.

Загалом навчальний процес та підготовка майбутнього соціального працівника спрямовані на формування професійних компетентностей через систему навчальних дисциплін. Кожна дисципліна не лише надає теоретичні знання, але й розвиває практичні навички, необхідні для ефективної діяльності у різних соціальних контекстах. Важливо, щоб навчальні програми передбачали інтеграцію теорії та практики, стимулювали розвиток аналітичного мислення, рефлексивних здібностей та готовності до вирішення складних професійних ситуацій. Такий комплексний підхід дозволяє майбутньому соціальному працівнику сформувати повний набір компетентностей, необхідних для виконання професійних обов'язків і відповідності сучасним вимогам соціальної сфери.

Наукову проблему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти на основі застосування контекстного підходу підкреслює у своїх працях Г. Слосанська. Авторка зазначає, що правильне та ефективне планування та впровадження активних форм і методів контекстного навчання під час засвоєння професійно орієнтованих навчальних дисциплін дозволяє здобувачу вищої освіти за спеціальністю 231 Соціальна

робота зануритися у майбутню професійну діяльність; отримати нові знання з цієї спеціалізації; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів; аналізувати та проектувати технології вирішення реальних професійних ситуацій, моделювати життєві та виробничі ситуації; формувати позитивну мотивацію до навчання та реалізувати власні цілі в процесі здобуття майбутньої професії [58].

У соціальній сфері професійна компетентність часто визначається як здатність спеціаліста ефективно функціонувати у міждисциплінарному середовищі, працювати в команді, гнучко реагувати на зміни та застосовувати сучасні методи й технології соціальної роботи. Вона проявляється через розуміння індивідуальних потреб клієнтів, налагодження довірчих стосунків, координацію ресурсів та прийняття рішень, які відповідають інтересам як окремої людини, так і громади в цілому.

Соціально-правові компетенції становлять ключову складову компетенцій соціального працівника, оскільки вони визначають правові рамки його професійної діяльності. Зокрема, О. Лісовець наголошує, що «соціально-правові компетенції соціального працівника поширюються на захист особистості, включають і мотиваційно ціннісний компонент (сформоване ставлення до соціальної взаємодії як соціальної цінності), і інтегративно-когнітивний компонент (система інтегрованих психолого-педагогічних та соціальних знань), і предметно-діяльнісний компонент» [34, с. 46].

Вчені виділяють кілька структурних компонентів професійної компетентності соціального працівника. Безпалько О. конкретно поділяє її на чотири групи: когнітивні, діяльнісні, мотиваційно-ціннісні та особистісні (рефлексивні). Такий підхід дозволяє враховувати не лише знання та навички, а й внутрішнє ставлення до професійної діяльності. Також ця теоретик у галузі соціальної роботи та соціальної педагогіки визначає фахові компетентності соціального працівника як володіння методами соціологічного дослідження та статистичними методиками, що включає застосування основних методів і технік соціологічного аналізу; розуміння соціальних пріоритетів, процесів і

відносин у суспільстві; а також здатність проектувати соціологічні дослідження, аналізувати та інтерпретувати їх результати і використовувати їх у практичній діяльності [4, с. 12].

Однією з ключових компетенцій соціального працівника є психологічна готовність до професійної діяльності. Саме від рівня розвитку цієї компетенції значною мірою залежить ефективність роботи фахівця: без належної психологічної підготовки результативність практичної діяльності соціального працівника значно знижується. Тому особливу увагу слід приділяти оцінюванню психологічної готовності як під час навчання майбутніх соціальних працівників, так і в процесі їх безпосередньої професійної практики.

Психологічна готовність включає два взаємопов'язані компоненти: операційний, який забезпечує практичне володіння необхідними навичками та вміннями, і рефлексивний, що передбачає здатність до самоспостереження, аналізу власної діяльності та корекції поведінки відповідно до професійних вимог. Саме гармонійне поєднання цих компонентів формує повноцінну психологічну готовність соціального працівника до ефективної діяльності в складних соціальних умовах.

Отже, практична підготовка соціальних працівників набуває більшого значення порівняно з теоретичною. Проте така пріоритетність є виправданою лише за умови розвитку психологічних навичок, необхідних для ефективного виконання професійних обов'язків у практичній діяльності соціального працівника. У той же час «рефлексивний компонент психологічної готовності до професійної діяльності розкривається в адекватній оцінці відповідності системи особистісних якостей вимогам, що ставляться до особистості, необхідних для успішного виконання професійної діяльності, а також в умінні постійно оцінювати й аналізувати сприйняття себе іншими людьми» [40, с. 71].

Формування професійних компетенцій майбутнього соціального працівника можливе за умови врахування сучасних тенденцій та вимог до соціальної роботи, а також за умови забезпечення належної підготовки фахівців

у закладах вищої освіти. Для цього необхідно постійно оновлювати освітні програми, своєчасно адаптувати їх до нових контекстів соціального життя, включаючи відповідні теоретичні знання та практичні навички, а також залучати студентів до роботи з реальними соціальними проблемами. Крім того, важливо розвивати у студентів ключові компетенції, такі як комунікативність, емпатія, толерантність, критичне мислення та інші. Це допоможе ефективно працювати з різними групами людей, вирішувати складні соціальні проблеми, що сприятиме професійному розвитку.

У своїй праці «Компетентісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника» М. Букач виділяє групу міжкультурних компетенцій соціального працівника. Під цими компетенціями автор розуміє «здатність враховувати особливості та сучасні взаємозв'язки глобального, національного та регіонального розвитку соціальної сфери, проявляти толерантне ставлення до різних етнічних і релігійних груп, а також уміння створювати атмосферу взаєморозуміння і поваги між людьми різних національностей» [7, с. 126–127].

Отже, у сфері соціальної роботи професійна компетентність виступає індикатором рівня підготовки майбутнього спеціаліста та критерієм його здатності ефективно функціонувати в реальних умовах, виступати посередником між потребами людини та компонентами системи соціального захисту. Вона потребує постійного оновлення знань, особистісного розвитку та активної участі у безперервному професійному вдосконаленні.

Формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників потребує комплексного підходу. Це передбачає розробку сучасних навчальних програм та методик, які інтегрують теоретичні знання з практичними навичками, а також активне залучення студентів до навчального процесу з метою розвитку їхніх професійних умінь і навичок. Крім того, важливо забезпечити високий рівень кваліфікації викладацького складу та створити сприятливі умови для практичного застосування набутих знань у

реальних соціальних ситуаціях. Такий підхід дозволяє формувати не лише теоретично підготовленого, а й психологічно готового до професійної діяльності фахівця, здатного ефективно реагувати на складні соціальні виклики.

Висновки до першого розділу

З'ясовано, що соціальна реабілітація є комплексним процесом, який поєднує педагогічні, психологічні, медичні та соціальні заходи для відновлення соціального статусу, адаптаційних можливостей та життєвих компетентностей осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах. Її сутність визначається не лише як допомога у подоланні наслідків соціальної дезадаптації, а й як цілеспрямований вплив на формування активної життєвої позиції, соціальної самостійності та інтеграції особистості у суспільство.

Досліджено, що соціальна реабілітація ґрунтується на багаторівневому підході, який включає діагностичні, корекційно-профілактичні, відновлювальні, компетентнісні та інтегративні заходи. Такий підхід забезпечує цілісне відновлення фізичних, психічних, соціальних та інтелектуальних функцій особистості та сприяє її успішній соціалізації.

Визначено, що ключовим завданням соціальної реабілітації є створення умов для саморозвитку, формування соціальної компетентності та забезпечення активної участі особистості у соціальному й культурному житті. Комплексний і системний характер заходів дозволяє вирішувати проблеми не лише конкретної особи, а й її сім'ї, спеціалістів, суспільства та фізичного середовища.

З'ясовано, що у сучасному суспільстві професійна підготовка соціальних працівників є ключовим елементом забезпечення ефективності соціальної сфери, що обумовлено зростанням соціальних ризиків, трансформаціями економічного та соціального середовища та необхідністю формування висококваліфікованих фахівців, здатних поєднувати теоретичні знання, практичні навички та моральні цінності для комплексного вирішення соціальних проблем. Підготовка майбутніх соціальних працівників вимагає

інтеграції теорії й практики, розвитку професійної компетентності та здатності до саморозвитку, емпатії, міждисциплінарної взаємодії й ефективної комунікації.

Вивчено, що професійна компетентність соціального працівника має багатофункціональний характер і включає прикладну, адаптивну, інтегративну, орієнтаційну, оцінювальну, розвивальну та статусну складові. Вона формується через системне поєднання навчальних дисциплін, практичних занять, стажувань та постійного самовдосконалення. Особлива увага приділяється соціально-правовим, соціально-реабілітаційним та психодіагностичним компетентностям, які забезпечують ефективну роботу з різними категоріями населення та відповідають сучасним вимогам професійної діяльності.

Доведено, що результативна підготовка соціальних працівників потребує застосування інноваційних технологій навчання, контекстного підходу та комплексного розвитку компетентностей, що охоплюють знання, уміння, навички та особистісні якості. Такий підхід забезпечує професійну впевненість фахівця, здатність приймати обґрунтовані рішення у складних ситуаціях, етичну діяльність та довіру з боку клієнтів, колег і суспільства, створюючи основу для конкурентоспроможності та сталого професійного розвитку у сучасних соціальних умовах.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Стан підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в Україні та за кордоном

Розвиток системи соціальної реабілітації в Україні переконливо засвідчує необхідність її професіоналізації та потребує особливої уваги під час формування професійної компетентності майбутніх соціальних працівників. Реабілітаційна діяльність є складним і багатовимірним процесом, який вимагає від соціального працівника глибоких знань у сфері педагогіки, психології, медицини, права та соціальної політики. Ефективність соціальної реабілітації значною мірою залежить від рівня підготовленості фахівця, його професійних умінь, практичного досвіду, емпатії та здатності встановлювати довірливі стосунки з клієнтом. Отже, професіоналізм і компетентність соціального працівника є ключовими чинниками успішного відновлення, адаптації та інтеграції особистості у суспільство. Компетентний соціальний реабілітолог повинен володіти сучасними методами, прийомами та технологіями соціальної реабілітації, а також практичними навичками їх ефективного застосування у роботі з різними категоріями населення.

Особливість соціальної роботи полягає в тому, що результативність і якість виконання професійних обов'язків залежать не лише від рівня знань та практичних умінь фахівця, а й від його особистісних характеристик. Тому під час підготовки майбутніх соціальних працівників важливо не лише формувати професійні компетенції, а й сприяти розвитку їхньої особистості, духовних і моральних цінностей. Це забезпечує ефективну взаємодію з різними групами населення та відповідає сучасним запитам і тенденціям соціального середовища. Отже, соціальний працівник повинен поєднувати професійну підготовку з розвиненими особистісними якостями.

У сучасних умовах модернізації освіти особливої ваги набуває формування професійної компетентності як керованого процесу становлення професіоналізму спеціаліста. Система професійної освіти орієнтована на розвиток людини як суб'єкта культури й діяльності, а також передбачає її саморозвиток і самоформування – створення та реалізацію власної траєкторії професійного становлення [29, с. 51].

В українському науковому дискурсі тривають дискусії щодо визначення оптимального складу компетентностей, які є базовими для фахівців у сфері соціальної роботи та мають бути сформовані у процесі навчання. Такі обговорення зумовлені різноманіттям функцій соціальних працівників, широким спектром їхньої діяльності у соціальній сфері, а також динамічними змінами суспільних очікувань щодо соціальної роботи як важливої складової громадянського суспільства. Водночас ці дискусії відображають прагнення до стандартизації соціальної роботи як професії та як академічної дисципліни.

Згідно зі Стандартом вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для бакалаврського та магістерського рівнів визначено три основні групи компетентностей: інтегральні, загальні та спеціальні (фахові, предметні). Відмінністю професійних компетентностей від загальних є те, що їх формування здійснюється переважно через вивчення дисциплін професійного циклу. Саме ці предмети забезпечують розвиток фахових умінь, необхідних для успішного виконання професійних функцій соціального працівника.

Важливим аспектом професійної підготовки майбутніх соціальних працівників є формування готовності до здійснення соціальної реабілітації, що набуває особливого значення в сучасних соціально-економічних умовах України. З огляду на наслідки війни, зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах, осіб з інвалідністю, питання якісної реабілітаційної допомоги виходить на перший план державної соціальної політики. Згідно із Законом України «Про соціальні послуги» (2019 р.) соціально-педагогічна реабілітація визначається як комплекс

заходів, спрямованих на відновлення соціального статусу, розвитку адаптаційних і життєвих навичок осіб, які потребують підтримки.

Як зазначає І. Зверева, ефективність соціальної роботи у сфері реабілітації залежить від готовності фахівця діяти в умовах кризових ситуацій, орієнтуватися на потреби клієнта й забезпечувати гуманістичний підхід до надання допомоги [18]. Тому процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників має бути спрямований не лише на засвоєння теоретичних знань, але й на розвиток емоційної компетентності, емпатії та здатності до міждисциплінарної співпраці.

Підготовка майбутніх фахівців до здійснення соціальної реабілітації передбачає інтеграцію знань із педагогіки, психології, медицини, права та соціології, що забезпечує комплексний підхід до особистості отримувача соціальних послуг.

Відповідно до Стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» (2020 р.), освітні програми мають формувати компетентності, пов'язані з оцінюванням потреб отримувачів послуг, розробленням та реалізацією індивідуальних програм реабілітації, проведенням консультативної та профілактичної роботи.

На думку Л. Коваль, ефективна підготовка до реабілітаційної діяльності вимагає практичної орієнтації навчального процесу, що дозволяє студентам оволодіти технологіями соціальної підтримки та реабілітації різних категорій населення [23].

П. Лушпай також наголошує на важливості розвитку рефлексивної компетентності, здатності аналізувати результати власної діяльності та вдосконалювати професійні стратегії допомоги [37]. Таким чином, орієнтація освітнього процесу на формування реабілітаційної готовності забезпечує комплексний розвиток майбутніх соціальних працівників та підвищує ефективність соціальної реабілітації в Україні.

Водночас Стандарт вищої освіти для здобувачів ступеня магістра передбачає необхідність формування у майбутніх соціальних працівників комплексу професійних компетентностей [50]. До них належать:

- глибоке розуміння сутності, теоретичних засад, методології та методів соціальної науки й уміння застосовувати їх у практичній діяльності та дослідженнях у сфері соціальної роботи;

- здатність визначати соціально значущі проблеми та розробляти заходи, спрямовані на покращення якості життя різних соціальних груп;

- уміння проводити професійну діагностику, створювати прогнози, розробляти соціальні проекти та моделі вирішення конкретних ситуацій;

- сформованість навичок упровадження інноваційних методик, технологій і практик у професійну діяльність, а також здатність здійснювати управління в галузі соціальної роботи;

- уміння налагоджувати співпрацю з представниками суміжних сфер (державних, громадських і приватних організацій);

- здатність об'єктивно оцінювати перебіг та результати власної професійної діяльності, а також рівень ефективності наданих соціальних послуг;

- розвиток умінь професійної рефлексії, критичного аналізу власного досвіду та практики;

- уміння ефективно працювати в команді, брати участь у колективному ухваленні рішень, аргументовано відстоювати власну позицію й доносити її до інших учасників процесу;

- здатність виявляти ініціативу та приймати нестандартні рішення під час розв'язання соціальних проблем, у тому числі шляхом використання інноваційних технологій;

- усвідомлення професійної ідентичності, дотримання етичних принципів і цінностей соціальної роботи у практичній діяльності;

– уміння критично оцінювати можливі соціальні наслідки професійних дій у контексті захисту прав людини, сприяння соціальній інклюзії та сталому розвитку суспільства;

– здатність формувати позитивний професійний імідж соціального працівника у громаді;

– володіння сучасними інструментами ефективного менеджменту для організації та вдосконалення професійної діяльності.

У сучасній Україні підготовка майбутніх соціальних працівників орієнтована не лише на загальні професійні компетентності, а й на здатність працювати в умовах соціально-педагогічної реабілітації різних категорій населення. Для цього освітні програми закладів вищої освіти включають дисципліни, що формують практичні навички роботи з вразливими групами, розвиток емпатії, комунікативних здібностей, а також ознайомлення з методиками соціальної підтримки та інклюзивного виховання. Важливим компонентом є організація практик, стажувань та спеціалізованих заходів у реальних соціальних установах, що дозволяє студентам застосовувати теоретичні знання на практиці. Нижче наведено приклади деяких українських закладів, які реалізують такі програми та готують майбутніх соціальних працівників до роботи у сфері соціально-педагогічної реабілітації (Таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Заклади вищої освіти, які готують майбутніх соціальних працівників до роботи у сфері соціально-педагогічної реабілітації

Заклад вищої освіти	Освітня програма	Приклади роботи/вивчення дисциплін
Ужгородський національний університет (УжНУ)	Освітня програма «Соціальна робота» (бакалавр) [44]	Програма передбачає підготовку соціального працівника-консультанта; хоча не деталізовано, але

		факультет соціальних наук спеціалізується на роботі з різними категоріями населення.
Сумський державний університет (СумДУ)	Освітня програма «Соціальна робота» (бакалавр) [43]	У складі програми: дисципліни з прав людини, документування соціальної роботи, управління соціальними процесами; це створює базу для роботи з реабілітаційними потребами.
Університет «Україна» (Житомирський економіко-гуманітарний інститут)	Освітня програма «Соціальна робота» (бакалавр) [48]	Орієнтація програми: підготовка фахівця, здатного працювати з людьми з інвалідністю, особливими освітніми потребами, через інклюзивне суспільство — чіткий зв'язок із реабілітаційним компонентом.

Джерело: власна розробка

На факультеті педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка реалізується освітня програма магістратури «Соціально-психологічна реабілітація» за спеціальністю 231 «Соціальна робота». Програма передбачає поєднання теоретичних дисциплін з напрямом реабілітації та інклюзивної освіти, а також залучення студентів до освітніх

заходів, студій-практик та міжнародної співпраці. Зокрема, студенти факультету здійснюють наукові візити до закордонних установ, беруть участь у лекціях і практичних зустрічах з соціальною роботою [12].

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на факультеті психології діє магістерська програма «Соціальна реабілітація» з чітким фокусом на підготовку фахівців із надання соціально-психологічних реабілітаційних послуг дезадаптованим категоріям населення. Програма включає дисципліни, такі як «Реабілітаційні моделі допомоги у Західній Європі та США», «Соціально-психологічна реабілітація постраждалої сім'ї» тощо, що відображає міждисциплінарний підхід. Крім того, кафедра соціальної роботи університету організовує тренінги з комунікативної компетентності, групової взаємодії, соціального лідерства та інші заходи практичного характеру, що сприяють формуванню готовності до роботи у сфері реабілітації [39].

У Національному університеті біоресурсів і природокористування України (НУБіП України) підготовка майбутніх соціальних працівників із напрямку соціально-педагогічної реабілітації здійснюється в межах реалізації магістерської програми «Соціально-психологічна реабілітація» за спеціальністю І10 «Соціальна робота». Програма підготовки включає дисципліни, орієнтовані на реабілітаційну діяльність та роботу з вразливими категоріями населення, зокрема «Організація реабілітаційної роботи з різними соціальними групами», «Реабілітаційна психологія», «Управління реабілітаційними установами». Студенти мають можливість проходити практичну підготовку в лабораторіях та природних середовищах, наприклад, іпотерапії чи апітерапії, що є частиною реабілітаційної спеціалізації. Підготовка здійснюється міждисциплінарно: кафедра соціальної роботи співпрацює з іншими підрозділами університету, що дозволяє розширювати компетенції студентів у сфері реабілітації.

Аналіз і впровадження зарубіжного досвіду у сфері підготовки соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації є поширеною

практикою серед фахівців цієї галузі. Звернення до міжнародних напрацювань зумовлене низкою чинників, пов'язаних як із потребою оновлення вітчизняної системи соціальної освіти, так і з прагненням адаптувати ефективні моделі реабілітаційної діяльності до українських реалій. Насамперед це пояснюється глибокими соціально-економічними змінами, що відбулися у нашій державі після трансформації суспільного устрою та переходу до ринкових відносин, які, у свою чергу, зумовили появу нових форм соціальної вразливості й необхідність розширення напрямів соціальної підтримки населення.

По-друге, важливим чинником звернення до зарубіжного досвіду у сфері соціальної реабілітації є зміна пріоритетів державної політики у соціальній сфері. Це зумовило не стільки посилення ролі державних структур у наданні соціальної допомоги, скільки активізацію діяльності недержавних, благодійних та громадських організацій, які відіграють усе помітнішу роль у реалізації реабілітаційних програм і підтримці вразливих категорій населення.

По-третє, вагоме значення має процес реструктуризації системи соціального захисту та переосмислення організації соціальної допомоги, що передбачає перехід від адміністративно-наглядових підходів до клієнтоорієнтованих і партнерських форм взаємодії. Це сприяє впровадженню більш гнучких і гуманістичних моделей соціальної реабілітації.

По-четверте, цінність зарубіжного досвіду полягає також у тому, що він формувався протягом тривалого часу в умовах стабільного функціонування демократичних інститутів, розвиненої правової держави та культури соціальної відповідальності. Це дозволило західним країнам напрацювати ефективні механізми взаємодії між державними, муніципальними та громадськими структурами у сфері соціальної підтримки, зокрема й соціальної реабілітації [61].

У більшості університетів Західної Європи та США здійснюється підготовка соціальних працівників, яка поділяється на два основних напрямки. Перший напрямок спрямований на навчання фахівців, які надають допомогу

окремим особам чи групам населення, таким як сім'ї, складні підлітки, діти, інваліди, пожилі люди, безробітні та особи з девіантною поведінкою. Другий напрямок призначений для підготовки організаторів та адміністраторів у сфері соціальної роботи. Фахівці цього профілю повинні мати не лише глибокі знання у сфері соціальної роботи (тобто роботи з людьми), але й отримати сильну економічну та менеджерську підготовку.

Розвиток системи професійної підготовки соціальних працівників у Німеччині, Нідерландах, Швеції та інших європейських країнах тісно пов'язаний з історичною еволюцією соціальної роботи та її поступовим виокремленням у самостійну галузь гуманітарного знання. Цей процес проходив через низку спільних етапів, характерних для більшості західноєвропейських країн: зародження професійної підготовки соціальних працівників у межах благодійних організацій; інституціоналізацію соціальної освіти; перенесення підготовки фахівців на рівень університетів; а також сучасний етап модернізації вищої соціальної освіти, що орієнтується на міждисциплінарність, практичну підготовку та формування рефлексивної професійної компетентності [2].

У контексті соціальної реабілітації зазначені країни виробили власні моделі навчання, у яких акцент робиться на формуванні здатності майбутніх соціальних працівників працювати з людьми, що пережили травматичний досвід, мають обмежені можливості або перебувають у соціально вразливому становищі.

Наприклад, у Німеччині навчальні програми з підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників містять значний компонент реабілітаційної педагогіки, що поєднує педагогічні, психологічні та медико-соціальні підходи.

У Нідерландах широко впроваджується дуальна система освіти, яка поєднує академічне навчання з тривалими практиками у соціально-реабілітаційних установах [1]. А у Швеції особливу увагу приділяють підготовці до роботи в мультидисциплінарних командах, де соціальні

працівники співпрацюють із педагогами, психологами, фізичними терапевтами та лікарями для забезпечення цілісного реабілітаційного підходу [3].

Важлива частина освітнього процесу для майбутніх соціальних працівників – практика, яка має особливість у наданні студентам можливості виконання її за кордоном. У вищих навчальних закладах Скандинавських країн активно заохочують і підтримують студентів у виконанні зарубіжної практики. Головною метою цього підходу є розвиток і збільшення професійних та особистісних навичок студентів. Студенти, які проходять практику за кордоном, мають на меті здобуття таких навичок та знань: ознайомлення з іншим суспільством, яке має відмінну організаційну структуру; засвоєння методів виявлення та вирішення соціальних проблем, навчання практичним аспектам соціальної роботи в інших країнах; участь у системі міжкультурної комунікації [35, с. 92].

Також варто звернути увагу на підготовку соціальних працівників до соціальної реабілітації у Великій Британії. З метою набуття студентами практичних навичок у сфері соціальної роботи окремі заклади вищої освіти укладають спеціальні угоди з профільними установами. Ці договори визначають конкретні цілі проходження виробничої практики, встановлюють обов'язок дотримуватися принципів антидискримінації та сприяють інтеграції теоретичних знань із практичними діями у професійній діяльності. Завдяки таким домовленостям студенти отримують можливість застосовувати на практиці нормативну базу соціальної роботи, опанувати методики взаємодії з різними категоріями населення та розвивати власну професійну компетентність [37].

Крім того, угоди регламентують організаційні аспекти проходження практики, зокрема тривалість робочого часу, обсяг виконуваних завдань та методику оцінювання рівня засвоєння практичних умінь. Такий підхід забезпечує систематичне відпрацювання професійних навичок та об'єктивну

оцінку прогресу майбутніх соціальних працівників у процесі практичної підготовки [6].

Також слід відзначити, що у багатьох зарубіжних країнах сьогодні важливим принципом при підготовці фахівців з соціальної роботи є поєднання теорії і практики у процесі навчання, що реалізується за допомогою моделі супервізії у професійній освіті. Це дозволяє перетворити теоретичні знання, отримані на лекціях, у практичні навички соціальної допомоги. Під час практичної діяльності студенти під керівництвом викладача-наставника набувають практичних умінь, беручи участь у роботі реальних соціальних агентств та служб.

Таким чином, зарубіжний досвід демонструє, що якісна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації потребує міждисциплінарного підходу, орієнтації на практичну діяльність і формування особистісної готовності до роботи з різними категоріями клієнтів. Використання цих напрацювань у вітчизняній системі вищої освіти може сприяти підвищенню ефективності підготовки фахівців та інтеграції української соціальної освіти у європейський освітній простір.

Становлення професійної компетентності майбутнього соціального працівника у сфері соціальної реабілітації можливе лише за умови врахування сучасних тенденцій розвитку реабілітаційної практики та вимог, що висуваються до фахівців цього профілю. Підготовка компетентного спеціаліста потребує системного оновлення освітніх програм, їх адаптації до нових соціальних викликів і потреб суспільства, а також включення у зміст навчання сучасних знань із педагогіки, психології, соціальної медицини, права та реабілітології. Важливо також забезпечити практичну спрямованість освітнього процесу, залучаючи студентів до участі у проектах, спрямованих на підтримку осіб, які потребують реабілітації, та у вирішенні реальних соціальних проблем.

Особливе значення у процесі підготовки мають розвиток професійно важливих якостей і компетентностей, таких як комунікативність, емпатія,

толерантність, здатність до співпереживання, критичне мислення та креативність. Саме ці риси забезпечують ефективну взаємодію з різними категоріями клієнтів, зокрема з людьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, пережили втрату, травму чи мають особливі потреби.

Не менш важливо створити умови для практичного закріплення знань і навичок через організацію навчальних практик, стажувань, волонтерських програм і проєктної діяльності, спрямованої на соціально-педагогічну реабілітацію. Такий підхід сприяє формуванню у студентів здатності застосовувати набуті компетентності в реальних умовах, що є запорукою їхнього професійного становлення та ефективної роботи у сфері реабілітації.

2.2. Діагностика рівнів сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників

Одним із провідних завдань сучасних закладів вищої освіти України є забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, здатних ефективно здійснювати соціальну реабілітацію різних категорій населення одразу після завершення навчання. Актуальність проблеми діагностики готовності студентів до цього виду діяльності зумовлюється необхідністю підготовки фахівців, які не лише володіють теоретичними знаннями, але й мають сформовані практичні вміння, професійну гнучкість, здатність до емпатії та конструктивного розв'язання реабілітаційних ситуацій.

Питання забезпечення практичної складової підготовки майбутніх соціальних працівників висуває низку вимог до освітнього процесу у вищій школі. Це, зокрема, організація навчально-пізнавальної діяльності студентів із домінуванням активних і самостійних форм роботи; впровадження сучасних технологій навчання, орієнтованих на соціально-педагогічну взаємодію; розвиток професійної компетентності у контексті готовності до соціальної реабілітації; розширення практичного компоненту професійної підготовки.

Педагогічний експеримент, спрямований на визначення рівня сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників, було проведено на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України. У ньому взяли участь 32 студенти спеціальності 231 «Соціальна робота», освітньо-професійної програми «Соціально-психологічна реабілітація».

Під час розроблення програми та методики експериментального дослідження ми звертали увагу на такі положення:

- готовність до соціальної реабілітації розглядається як інтегративне утворення, що поєднує когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний компоненти;
- процес формування цієї готовності у студентів відбувається поступово, починаючи з етапу професійного становлення у закладі вищої освіти, та має власну динаміку й специфічні умови розвитку.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс діагностичних методів, які дали змогу визначити критерії, показники та рівні сформованості готовності до соціальної реабілітації. Визначено три рівні її прояву – низький, середній та високий. Порівняння показників експериментальної та контрольної груп дозволило зробити висновки щодо ефективності розробленої нами програми формування зазначеної готовності.

З метою перевірки однаковості початкових умов у студентів експериментальної та контрольної груп було проведено діагностику рівня розвитку когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного та діяльнісного компонентів готовності до соціальної реабілітації.

На основі аналізу наукових джерел і попередніх досліджень нами було визначено комплекс критеріїв, що характеризують рівень сформованості готовності студентів до здійснення соціальної реабілітації:

- когнітивний критерій – усвідомлення сутності соціальної реабілітації, її мети, принципів і завдань;

- мотиваційно-ціннісний критерій – ставлення до реабілітаційної діяльності як до особистісно й професійно значущої;
- діяльнісний критерій – здатність застосовувати набуті знання у практичних ситуаціях, ініціювати реабілітаційні заходи та аналізувати їх результати.

Результати діагностики дозволили оцінити початковий рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників і стали підґрунтям для подальшого формувального експерименту.

Подані критерії, що подані у таблиці 2.2, дозволяють здійснити комплексну діагностику готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. Когнітивний критерій характеризує рівень знань і розуміння сутності діяльності; мотиваційно-ціннісний визначає професійні установки, інтереси й мотивацію; діяльнісний критерій відображає практичні вміння, навички та особистісну готовність до реальної реабілітаційної роботи.

Таблиця 2.2

Критерії, показники та рівні сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників

№ з/п	Критерії сформованості	Показники сформованості	Рівні сформованості
1.	Когнітивний критерій	– обізнаність щодо сутності, мети та принципів соціальної реабілітації; – знання форм, методів і технологій реабілітаційної роботи; – здатність до аналізу й узагальнення реабілітаційних ситуацій.	Високий – системне розуміння змісту соціальної реабілітації, здатність творчо застосовувати знання; Середній – фрагментарне уявлення про сутність реабілітаційної діяльності; Низький – поверхневе розуміння понять,

			труднощі у застосуванні знань на практиці.
2.	Мотиваційно-ціннісний критерій	– усвідомлення значущості соціальної реабілітації як суспільно важливої діяльності; – прагнення допомагати людям, що потребують підтримки; – наявність внутрішньої мотивації до саморозвитку у цій сфері.	Високий – стійкий професійний інтерес, яскраво виражена гуманістична спрямованість, готовність до самореалізації; Середній – ситуативна мотивація, нестійкий інтерес до реабілітаційної діяльності; Низький – байдужість до професії, відсутність ціннісного ставлення до реабілітаційної роботи.
3.	Діяльнісний критерій	– уміння застосовувати знання у практичних ситуаціях; – здатність організувати реабілітаційні заходи; – комунікативна компетентність у взаємодії з клієнтами	Високий – високий рівень професійних умінь, самостійність, ініціативність, ефективність дій у складних ситуаціях; Середній – обмежене використання практичних умінь, труднощі у вирішенні нестандартних завдань; Низький – невпевненість у діях, відсутність

			практичних навичок, пасивність.

Джерело: власна розробка

Як свідчать дані, подані у таблиці 2.2, визначені критерії дають змогу здійснити комплексну діагностику рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. Кожен із критеріїв відображає певний аспект професійної підготовки, що в сукупності забезпечує цілісність та системність процесу формування готовності.

Когнітивний критерій відображає обсяг і якість засвоєних студентами знань про сутність, зміст, мету, завдання та технології соціальної реабілітації. Саме знання стають базою для усвідомленого й науково обґрунтованого здійснення реабілітаційної діяльності, сприяючи розвитку аналітичного, критичного та прогностичного мислення.

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризує внутрішню готовність особистості до здійснення реабілітаційної роботи, її професійні орієнтири, гуманістичну спрямованість та особисту зацікавленість у результатах діяльності. Високий рівень розвитку цього критерію забезпечує усвідомлене ставлення до соціальної реабілітації як до суспільно значущої місії, що сприяє самореалізації та професійному зростанню фахівця.

Діяльнісний критерій відображає практичний аспект готовності — здатність застосовувати набуті знання та вміння у реальних умовах соціальної взаємодії. Його показники демонструють сформованість професійних навичок, уміння комунікувати з різними категоріями клієнтів, приймати відповідальні рішення, підтримувати емоційну стабільність та проявляти соціальну гнучкість.

Таким чином, зазначені критерії є взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними складовими структури готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. Їх діагностика дозволяє не лише визначити рівень підготовленості студентів, а й виявити напрями

подальшого вдосконалення освітнього процесу, спрямованого на формування висококваліфікованих фахівців соціальної сфери.

Для визначення рівня сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації застосовано комплекс методів, спрямованих на оцінювання когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв, що подано у таблиці 2.3. Використання поєднання кількісних і якісних діагностичних засобів дало можливість отримати достовірну та всебічну інформацію про рівень підготовленості студентів.

Таблиця 2.3

Методи та інструментарій діагностики готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників

№ з/п	Критерій	Методи діагностики	Діагностичні інструменти	Очікувані результати
1.	Когнітивний	Тестування знань	Тестові завдання на знання змісту, принципів і технологій соціальної реабілітації; аналіз кейсів із практики соціальної роботи	Визначення рівня теоретичної обізнаності, здатності аналізувати та узагальнювати реабілітаційні ситуації
2.	Мотиваційно-ціннісний	Опитування; тестування ціннісних орієнтацій	Опитувальник мотиваційної спрямованості професійної діяльності (К. Замфір у адаптації А. Реана); тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча	Визначення рівня професійної мотивації, гуманістичної спрямованості та усвідомлення значущості реабілітаційної діяльності
3.	Діяльнісний	Спостереження;	Картка спостереження	Визначення

		метод експертних оцінок	за діяльністю студентів під час практики; експертна оцінка наставника	рівня сформованості професійних умінь, самостійності, комунікативної компетентності та здатності діяти в реабілітаційних ситуаціях

Джерело: власна розробка

Вибір методів діагностики забезпечує комплексну оцінку готовності студентів до соціальної реабілітації. Тестування та кейси визначають рівень знань і аналітичних умінь (когнітивний критерій), опитування – професійну мотивацію та ціннісну спрямованість (мотиваційно-ціннісний критерій), а спостереження й експертна оцінка – практичні навички та здатність діяти в реабілітаційних ситуаціях (діяльнісний критерій). Таке поєднання методів дозволяє виявити сильні та слабкі сторони підготовки студентів і слугує основою для подальшого формувального етапу експерименту.

Методика мотивації професійної діяльності (К. Замфір у модифікації А. Реана) ґрунтується на положенні про існування двох основних типів мотивації – внутрішньої та зовнішньої. Внутрішня мотивація проявляється тоді, коли цінність для особистості становить сама діяльність, її зміст і процес. Зовнішня мотивація, за визначенням авторів, зумовлюється прагненням індивіда задовольнити потреби, що не пов'язані безпосередньо зі змістом роботи, наприклад, отриманням матеріальної винагороди, підвищенням соціального статусу чи престижу. Застосування методики дає змогу встановити індивідуальний мотиваційний профіль фахівця – співвідношення внутрішньої мотивації, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної складових.

У межах цієї методики визначаються рівні трьох компонентів мотивації: внутрішньої, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної. Їх оцінювання здійснюється за шкалою від 1 до 5 балів (допускаються дробові значення). Згідно з авторським підходом, існують два варіанти мотиваційних співвідношень, які вважаються оптимальними:

- внутрішня мотивація > зовнішня позитивна > зовнішня негативна;
- внутрішня мотивація = зовнішня позитивна > зовнішня негативна.

Разом із тим виділяється і небажаний тип співвідношення:

- зовнішня негативна мотивація > зовнішня позитивна > внутрішня.

Отримані результати свідчать, що у більшості респондентів (86,67%) домінували внутрішні та зовнішні позитивні мотиви, тобто вибір професії був досить усвідомленим. Найсуттєвішим мотивом виявилася саме внутрішня зацікавленість – прагнення реалізувати себе у сфері івент-менеджменту (53,33%). Доповненням виступали позитивні зовнішні стимули: бажання підвищити соціальний статус, отримувати належну оплату праці, наслідувати успішні приклади (33,33%).

Певна частина опитаних продемонструвала вплив зовнішніх негативних чинників — зокрема тиску керівництва чи колег. Проте навіть за наявності цього компоненту загальний мотиваційний профіль залишається в межах норми, що дозволяє говорити про достатню сформованість та конструктивність мотиваційного комплексу працівників. Рекомендації щодо його подальшого підсилення можуть бути корисними, але вони мають характер додаткових резервів розвитку, а не першочергових завдань.

Під час констатувального етапу експерименту було оцінено рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у 32 студентів магістерського рівня спеціальності «Соціальна робота» Національного університету біоресурсів і природокористування України. Результати діагностики за допомогою тестування, опитування та спостереження наведені у таблицях 2.4–2.6.

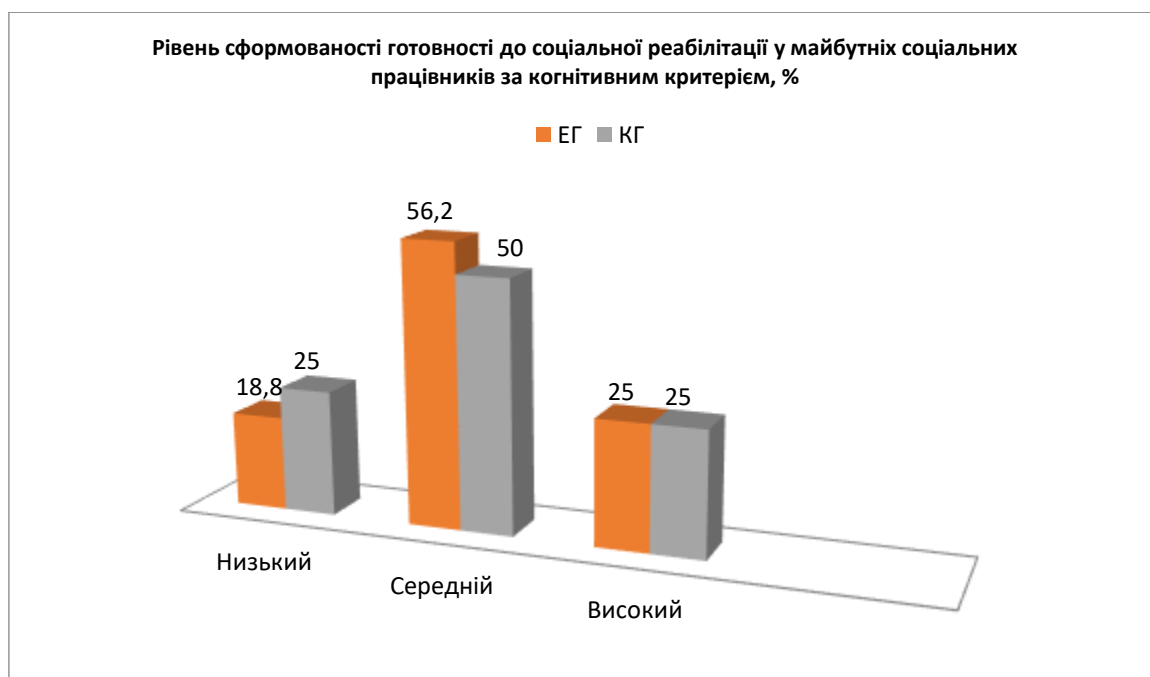
Таблиця 2.4

Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за когнітивним критерієм, %

Рівень сформованості	Показник	Експериментальна група (n=16)	Контрольна група (n=16)
Низький	Обізнаність щодо сутності та мети СПР	18,8	25,0
Середній	Знання форм і методів реабілітаційної роботи	56,2	50,0
Високий	Системне застосування знань	25,0	25,0

Джерело: власна розробка

Дані таблиці 2.4 показують, що більшість студентів мають середній рівень когнітивної готовності (56,2 % у ЕГ та 50 % у КГ). Це свідчить про часткове розуміння сутності та методів соціальної реабілітації, однак ще не сформоване вміння системно застосовувати знання у практичних ситуаціях. Високий рівень виявлено лише у 25 % студентів обох груп, що є типовим для початкового етапу професійного становлення. Наявність студентів із низьким рівнем (18,8 % у ЕГ та 25 % у КГ) засвідчує потребу в посиленні теоретичної підготовки (Рис. 2.1.).

Рис. 2.1. Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за когнітивним критерієм, %

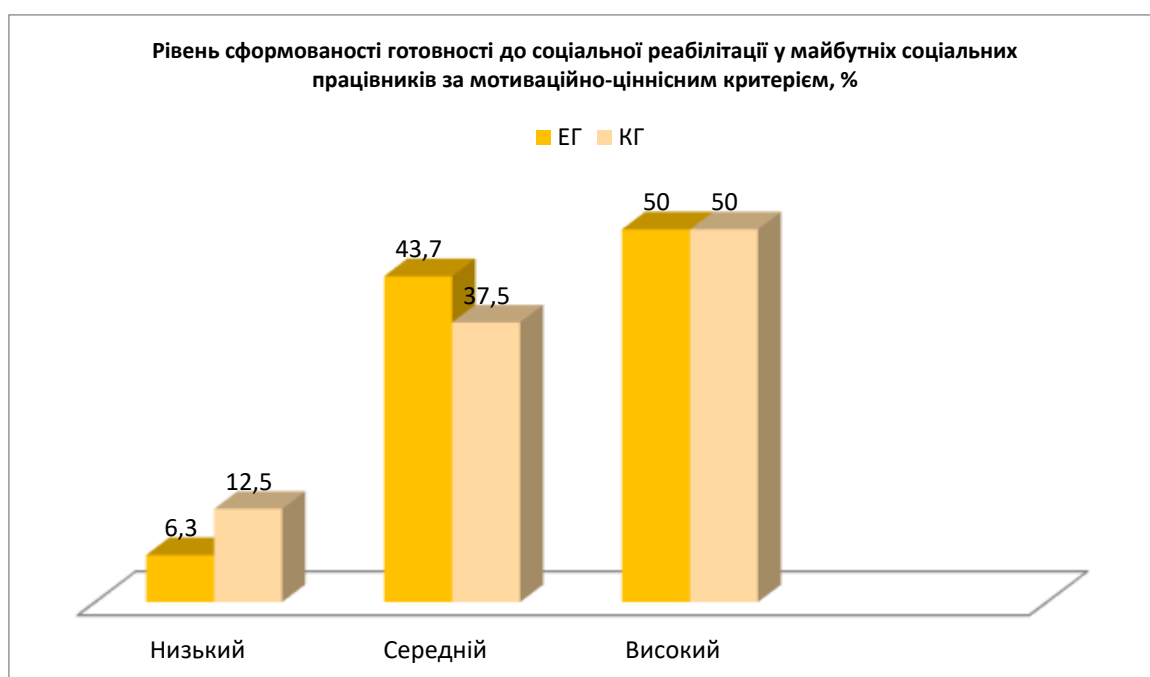
Також важливо звернути увагу на отримані результати за мотиваційно-ціннісним критерієм, що подано у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним критерієм, %

Рівень сформованості	Показник	Експериментальна група	Контрольна група
Низький	Усвідомлення значущості СПР	6,3	12,5
Середній	Прагнення допомагати клієнтам	43,7	37,5
Високий	Внутрішня мотивація до саморозвитку і професійна зацікавленість	50,0	50,0

Як видно з таблиці 2.4, студенти в основному демонструють високий рівень мотиваційної готовності (50 % в обох групах). Це свідчить про стійкий професійний інтерес, позитивне ставлення до діяльності соціального працівника та бажання допомагати людям, які потребують підтримки. Разом із тим, середній рівень (43,7 % у ЕГ і 37,5 % у КГ) вказує на певну ситуативність мотивації, що може бути наслідком недостатнього практичного досвіду (Рис. 2.2.). Отже, мотиваційний аспект готовності розвинений найкраще серед трьох критеріїв.

Рис. 2.2. Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за мотиваційно-ціннісним критерієм, %

Значну увагу слід звернути на результати за діяльнісним критерієм, подані у таблиці 2.6, адже саме цей показник дає змогу оцінити активність, самостійність і результативність діяльності респондентів.

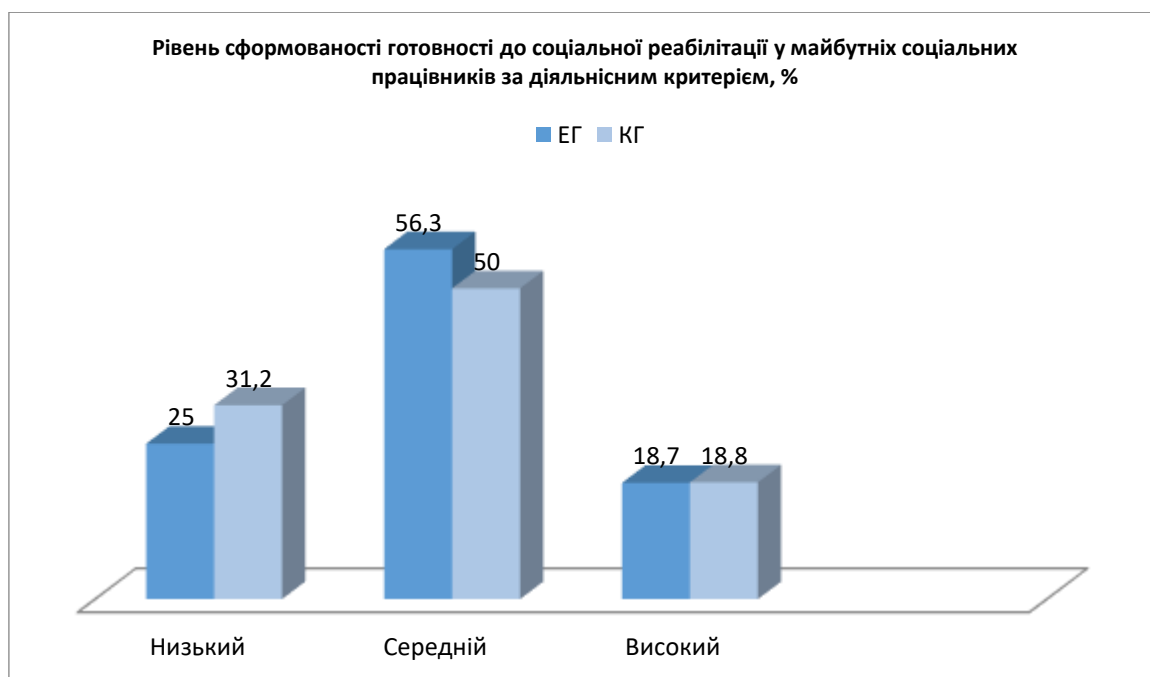
Таблиця 2.6

Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за діяльнісним критерієм, %

Рівень сформованості	Показник	Експериментальна група	Контрольна група
Низький	Уміння застосовувати знання у практиці	25,0	31,2
Середній	Здатність організувати реабілітаційні заходи	56,3	50,0
Високий	Комунікативна компетентність та самостійність у взаємодії з клієнтами	18,7	18,8

Джерело: власна розробка

Аналіз результатів за діяльнісним критерієм. За результатами таблиці 2.5 більшість студентів мають середній рівень сформованості діяльнісного критерію (56,3 % у ЕГ, 50 % у КГ). Це свідчить про достатню готовність до виконання окремих професійних дій, проте брак упевненості у вирішенні нестандартних ситуацій. Високий рівень діяльнісної готовності спостерігається лише у близько п'ятої частини студентів, що вказує на обмежений досвід практичної роботи (Рис. 2.3.). Отже, цей критерій потребує цілеспрямованого розвитку під час формувального етапу експерименту.

Рис. 2.3. Рівень сформованості готовності до соціальної реабілітації у майбутніх соціальних працівників за діяльнісним критерієм, %

Проведена діагностика серед 32 здобувачів магістерського рівня освіти спеціальності «Соціальна робота» НУБіП України показала, що загальний рівень готовності до соціальної реабілітації перебуває переважно на середньому рівні.

Найвищі показники зафіксовано за мотиваційно-ціннісним критерієм, що свідчить про сформовану гуманістичну спрямованість і позитивне ставлення до професії. Натомість когнітивний і діяльнісний критерії демонструють середні та частково низькі результати, що підтверджує потребу у вдосконаленні як теоретичної, так і практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у напрямі соціальної реабілітації.

Таким чином, констатувальний етап показав середній рівень готовності до соціальної реабілітації, з переважанням мотиваційної готовності, що відповідає типовим результатам для студентів магістратури.

Отже, результати констатувального етапу засвідчили необхідність удосконалення процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації. Виявлені переважно середні показники

сформованості когнітивного та діяльнісного критеріїв свідчать про потребу у впровадженні цілеспрямованої педагогічної роботи, спрямованої на розвиток професійних знань, практичних умінь і навичок. Відтак, на наступному, формувальному етапі експерименту, було заплановано підвищити рівень готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації.

Висновки до другого розділу

Вивчено сучасний стан підготовки майбутніх соціальних працівників у вітчизняній системі освіти, що засвідчив поступову орієнтацію освітніх програм на формування комплексної професійної готовності до здійснення соціальної реабілітації. Визначено, що освітні стандарти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» передбачають формування інтегральних, загальних і спеціальних компетентностей, спрямованих на забезпечення високого рівня професіоналізму, гуманістичної спрямованості та практичної підготовленості студентів. У структурі навчальних планів зростає частка дисциплін, що мають реабілітаційний зміст, а також значно посилюється роль практик і стажувань у соціальних установах.

З'ясовано, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в Україні перебуває у процесі модернізації, орієнтованої на компетентнісний і міждисциплінарний підходи. Під час формування готовності до соціальної реабілітації акцент робиться на поєднанні знань із педагогіки, психології, медицини, права та соціальної політики.

Діагностовано, що заклади вищої освіти України поступово інтегрують елементи реабілітаційної підготовки у зміст навчальних програм, однак рівень системності цього процесу залишається нерівномірним. Деякі університети, зокрема Львівський національний університет імені Івана Франка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України, демонструють високий рівень

розробленості спеціалізованих магістерських програм, орієнтованих на підготовку фахівців у сфері соціальної реабілітації.

Здійснено аналіз зарубіжного досвіду підготовки соціальних працівників, який довів доцільність запозичення ефективних моделей навчання, орієнтованих на практичну діяльність, дуальну освіту та систему супервізії. Вивчено, що у Німеччині, Нідерландах, Швеції, Великій Британії та США підготовка соціальних працівників здійснюється за чітко структурованими програмами, що поєднують академічну освіту, практичну діяльність і особистісний розвиток майбутніх фахівців.

Проведений аналіз результатів констатувального етапу експерименту дав змогу виявити реальний стан сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. За результатами дослідження встановлено, що більшість студентів характеризується середнім і низьким рівнями прояву компонентів готовності, що свідчить про недостатню сформованість необхідних знань, умінь і ціннісних орієнтацій.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СОЦІАЛЬНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО СОЦІАЛЬНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

3.1. Обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності впровадження соціальних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу

Мета формувального етапу дослідження полягає у визначенні, обґрунтуванні та вдосконаленні комплексу соціальних умов, що забезпечують ефективне формування готовності майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації в умовах освітнього процесу. Основне завдання цього етапу полягає у створенні таких педагогічних впливів і середовищних чинників, які б стимулювали розвиток професійної компетентності, сприяли переходу студентів від репродуктивного рівня підготовленості до творчо-рефлексивного, здатного забезпечувати якісну соціально-реабілітаційну діяльність.

Передбачається, що результатом взаємодії визначених умов стане підвищення рівня сформованості професійної готовності у студентів спеціальності «Соціальна робота», зокрема розвиток їх когнітивних, мотиваційно-ціннісних та діяльнісних компонентів компетентності. Отже, впровадження системи соціальних умов має забезпечити позитивну внутрішню динаміку професійного становлення, що проявляється у поступовому переході студентів від нижчих до вищих рівнів сформованості професійної компетентності.

Перш ніж окреслити та деталізувати соціальні умови підготовки майбутніх соціальних працівників, необхідно уточнити сутність базових понять «умова» та «соціальні умови».

На нашу думку, умова – це певна сукупність обставин, чинників і засобів, що створюють сприятливе середовище для виникнення, функціонування або

розвитку певного процесу. У контексті нашого дослідження соціальні умови розглядаються як спеціально організовані обставини освітнього середовища, які сприяють розвитку особистості студента, формуванню його професійної компетентності, мотиваційної готовності до соціальної реабілітації та здатності до практичного застосування отриманих знань.

Отже, у контексті підготовки майбутніх соціальних працівників соціальні умови розглядаються як системний педагогічний інструментарій, спрямований на створення оптимального середовища для формування готовності до соціальної реабілітації. Їх впровадження дозволяє забезпечити не лише накопичення знань і практичних умінь, а й розвиток особистісних і ціннісних орієнтацій, що визначають ефективність майбутньої професійної діяльності у сфері соціальної роботи.

Формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації вимагає створення цілеспрямованих соціально-педагогічних умов (Таблиця 3.1), що забезпечують єдність теоретичної, практичної та особистісної підготовки студентів. Визначені умови виступають педагогічним механізмом, який активізує внутрішній потенціал майбутніх фахівців, стимулює професійне самовизначення та сприяє розвитку компетентностей, необхідних для успішного здійснення реабілітаційної діяльності.

Таблиця 3.1

Соціальні умови формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації

№	Соціальні умови	Мета
1	Інтеграція аудиторної та позааудиторної професійно-реабілітаційної діяльності	Формування в студентів практичних умінь і навичок роботи з різними категоріями осіб, які потребують соціальної реабілітації (практикуми, волонтерські програми, участь у

		проєктах реабілітаційної підтримки).
2	Розвиток спеціалізованих професійних та комунікативних компетенцій	Здійснення ефективної реабілітаційної взаємодії: емпатії, стресостійкості, відповідальності, толерантності, орієнтації на підтримку і відновлення отримувача соціальних послуг.
3	Організація системної професійно спрямованої позанавчальної діяльності	Забезпечення занурення студентів у реальне реабілітаційне середовище: участь у тренінгах, майстер-класах, супервізійних групах, практиках у реабілітаційних центрах, соціальних службах і громадських організаціях.

У нашому дослідженні окреслено три ключові соціальні умови, що є необхідними для досягнення поставленої мети, Перша умова – інтеграція аудиторної та позааудиторної професійно-реабілітаційної діяльності. Ця умова передбачає тісну взаємодію між навчальними дисциплінами, практиками та діяльністю студентів поза аудиторією. Її реалізація полягала у залученні студентів до соціальних акцій і тренінгів у співпраці з соціальними службами, центрами реабілітації, громадськими організаціями. Такий підхід сприяє формуванню здатності застосовувати теоретичні знання в реальних умовах, розвиває професійне мислення та відповідальність, а також дозволяє студентам набувати первинного досвіду соціальної реабілітації.

Ця умова передбачала організацію освітнього середовища, в якому навчальні дисципліни, практичні заняття та позааудиторні активності взаємодіяли, стимулюючи розвиток професійних компетентностей і формування готовності до соціальної реабілітації. Окреслена ситуація стала засобом переходу студентів на вищий рівень професійної зрілості, коли вони могли не лише отримувати знання, а й практично їх застосовувати, аналізувати реальні кейси, взаємодіяти з клієнтами соціальних служб та реабілітаційних установ.

Для забезпечення реалізації цієї умови було впроваджено такі форми роботи. Інтегровані практичні заняття та кейс-аналізи проводились під час вивчення дисципліни «Соціально-педагогічна реабілітація». Студенти залучалися до розбору реальних ситуацій з практики соціальних служб і центрів реабілітації на дисципліні «Управління реабілітаційними установами та закладами надання соціальних послуг», що дало змогу поєднати теоретичні знання з практичними навичками. Було проведено заняття, де студенти моделювали соціально-реабілітаційні кейси, обговорювали можливі стратегії роботи та аналізували ефективність кожного рішення.

Практикувались короткострокові міні-зустрічі у соціальних службах. Студенти відвідали центри соціальної реабілітації, брали участь у діяльності фахівців, спостерігали за роботою з отримувачами та самостійно виконували певні завдання. Це дозволило закріпити навички комунікації та професійної взаємодії. 21 травня 2025 року магістри ОПП «Соціально-психологічна» реабілітація Національного університету біоресурсів і природокористування України долучилися до відкритої зустрічі зі спеціалістами Національної соціальної сервісної служби України. Захід відбувся в межах Тижня Відкритого Уряду, що щороку проводиться з метою поглиблення партнерства між державними органами та громадянським суспільством. Такі зустрічі мають особливу цінність для студентів — майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки дають можливість безпосередньо ознайомитися з реальними

напрямами діяльності органів державної влади, обговорити актуальні професійні питання та здобути важливі комунікативні, аналітичні й практичні вміння. Подібні заходи допомагають формувати усвідомлений професійний світогляд, заснований на цінностях соціальної справедливості, рівності та дотримання прав людини.

Також було організовано участь студентів у волонтерських проєктах, акціях підтримки вразливих категорій населення, що сприяло формуванню відповідальності, емпатії та практичного досвіду у сфері соціальної роботи. Це сприяло формуванню вміння працювати в команді, планувати діяльність та аналізувати результати роботи.

Студенти-магістри брали участь у тренінгах із ведення випадку, психологічних тренінгах і рольових іграх, спостерігали за роботою практиків у реальних умовах, що допомогло розвинути критичне мислення, навички аналізу та рефлексії.

Впровадження зазначених заходів дозволило забезпечити комплексну інтеграцію навчальної та позааудиторної діяльності, стимулювати професійне самовизначення студентів та сформувати у них готовність до соціальної реабілітаційної роботи в умовах освітнього процесу.

Розвиток спеціалізованих професійних та комунікативних компетенцій є важливим чинником ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників. Успішна соціально-реабілітаційна діяльність залежить не лише від знань і навичок, а й від рівня емпатії, толерантності, здатності до міжособистісного розуміння, моральної відповідальності та саморефлексії.

Дана умова передбачала створення у освітньому середовищі атмосфери довіри, взаємоповаги та моральної підтримки. Важливим аспектом є розвиток комунікативних умінь, культури спілкування, здатності до конструктивного вирішення конфліктів та самоаналізу власних дій. Таке виховне середовище сприяє становленню соціально зрілої, гуманістично орієнтованої особистості, готової до роботи з уразливими категоріями населення.

Окреслена умова стала засобом формування у студентів соціальної відповідальності, здатності до саморозвитку та рефлексії власної професійної діяльності, а також готовності до роботи з уразливими категоріями населення.

Для забезпечення реалізації цієї соціальної умови було впроваджено різні форми роботи. Студентам пропонувалися вправи на розвиток емпатії, сприйняття іншого, вміння аналізувати емоції та потреби отримувачів соціальних послуг. Наприклад, проводилися вправи, під час яких студенти моделювали різні життєві ситуації отримувачів соціальних послуг соціальних служб і обговорювали власні реакції та можливі способи допомоги.

Було організовано обговорення етичних дилем соціальної роботи, конфліктних ситуацій у практиці соціальної реабілітації та методів гуманного впливу на отримувачів послуг на практичних заняттях. Це сприяло розвитку комунікативних компетентностей, критичного мислення та морального оцінювання професійної діяльності.

Також на практичних заняттях було реалізовано ігрові моделі роботи з різними категоріями отримувачів соціальних послуг (діти, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи), що допомогло магістрам відпрацьовувати комунікативні та реабілітаційні навички, формувати толерантне та гуманістичне ставлення до отримувачів соціальних послуг.

Особливу роль у формуванні особистісно-професійних якостей та гуманістичної спрямованості студентів магістратури відігравала практика у реабілітаційних центрах. Вона дозволяла безпосередньо застосовувати теоретичні знання у реальних соціально-реабілітаційних умовах, спостерігати специфіку роботи з різними категоріями отримувачів послуг та розвивати практичні компетентності.

Під час проходження практики магістри проводили соціальні та психологічні бесіди, реабілітаційні тренінги та інтеграційні заняття для людей з фізичними та психологічними порушеннями, внутрішньо переміщених осіб, дітей та молоді з уразливих категорій. Дехто з студентів проводив тематичні

заходи: арт-терапевтичні заняття, що сприяло розвитку їхньої здатності до планування та реалізації комплексних реабілітаційних програм. Також відстежували, як практики організують роботу з отримувачами соціальних послуг, вирішують конфліктні ситуації, застосовують гуманістичні принципи у взаємодії та проводять реабілітаційні втручання, що формувало у них етичне та професійне мислення.

Реалізація практики у реабілітаційних центрах дозволила студентам відчувати реальний контекст соціальної роботи, зрозуміти потреби отримувачів, сформувати професійну емпатію, розвинути навички ефективної комунікації та застосування гуманістичних принципів у соціально-реабілітаційній діяльності. Завдяки такій практичній діяльності магістри мали можливість поступово переходити від репродуктивного рівня підготовки до творчо-рефлексивного, здатного забезпечувати якісну соціально-реабілітаційну роботу.

Важливою формою підтримки розвитку особистісних якостей магістрантів стали систематичні виховні зустрічі з наставником академічної групи. Такі зустрічі забезпечували рефлексивний супровід професійного зростання студентів. Наставник організовував обговорення труднощів, які виникали під час практики чи виконання навчальних завдань, допомагав студентам переосмислювати власні професійні дії.

Також на зустрічах говорили про професійне вигорання: обговорювалися стратегії саморегуляції, методи зниження стресу, усвідомлення власних ресурсів. Створення згуртованого професійного середовища, де магістранти отримували підтримку не лише від куратора, а й від одногрупників, що сприяло розвитку емпатії та взаємодопомоги.

Впровадження зазначених заходів дозволило формувати у студентів особистісно-професійні якості, моральну відповідальність, здатність контролювати емоції та проявляти гуманістичний підхід у роботі з різними категоріями населення. Це забезпечило підготовку студентів до ефективно

соціально-реабілітаційної діяльності та формування високого рівня гуманістичної спрямованості у професійній практиці.

Третя впроваджена умова - організація системної професійно спрямованої позанавчальної діяльності. Ця умова реалізується через створення системи виховних, культурно-просвітницьких і тренінгових заходів, які мають практичну та соціально значущу спрямованість. До такої системи входять тематичні зустрічі з фахівцями соціальної сфери (працівниками центрів реабілітації, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, реабілітаційних громадських організацій). Під час цих зустрічей студенти отримали можливість ознайомитися з реальними кейсами, реальними викликами професії та успішними практиками роботи.

Також студенти брали участь у психологічних тренінгах, спрямовані на розвиток емоційного інтелекту, асертивності, навичок саморегуляції, подолання професійних стресів і профілактику вигорання.

Протягом навчання більшість магістрів брали участь у студентських науково-практичних конференціях, де студенти презентували результати власних досліджень у галузі соціальної роботи й соціальної реабілітації, обговорюють інноваційні практики, вчилися аргументувати свою позицію та аналізувати сучасні проблеми соціальної сфери.

Системність і практична спрямованість таких форм роботи сприяла:

- формуванню активної громадянської та професійної позиції студентів;
- розвитку навичок співпраці, відповідальності, ініціативності;
- посиленню мотивації до самовдосконалення і професійного розвитку;
- усвідомленню значущості соціальної реабілітації як напряму соціальної роботи.

Отже, реалізація визначених соціальних умов забезпечує цілісний, системний і науково обґрунтований процес підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації у закладах вищої освіти.

Перша умова, інтеграція навчальної та позааудиторної діяльності, створює основу для посилення практичної спрямованості освітнього процесу, поєднуючи теоретичні знання з реальним досвідом роботи в соціальній сфері. Завдяки цьому студенти набули здатності застосовувати отримані знання у професійно значущих ситуаціях, усвідомили зміст і специфіку реабілітаційної діяльності.

Друга умова, розвиток особистісних якостей студентів, важливих для майбутньої реабілітаційної роботи, забезпечила формування емоційної стійкості, емпатії, комунікативних умінь, відповідальності та гуманістичних цінностей. Психологічні тренінги, робота в групах, діяльність наставник та участь у практиці в реабілітаційних центрах сприяли становленню професійно значущої особистісної готовності здобувачів.

Третя умова, організація системної професійно спрямованої позанавчальної діяльності, сприяла закріпленню та поглибленню професійних компетентностей через участь у тренінгах, майстер-класах, конференціях, рольових іграх та зустрічах із фахівцями-практиками. Такі форми діяльності формують у студентів активну професійну позицію, розвивають навички співпраці, ініціативність та мотивацію до саморозвитку.

У комплексі ці умови забезпечують не лише формування спеціальних компетентностей, необхідних для роботи у сфері соціальної реабілітації, але й розвиток особистості майбутнього соціального працівника як гуманістично орієнтованого, компетентного й готового до здійснення професійної діяльності в умовах сучасних соціальних викликів.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів експериментальної роботи

Після завершення реалізації комплексу соціальних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації було організовано контрольний етап дослідження, спрямований на оцінювання ефективності впроваджених змін. Зазначені умови включали:

- інтеграцію аудиторної та позааудиторної професійно-реабілітаційної діяльності;
- розвиток спеціалізованих професійних та комунікативних компетенцій;
- організація системної професійно спрямованої позанавчальної діяльності.

Для визначення результативності впливу цих умов було проведено повторну діагностику студентів експериментальної та контрольної груп за тими ж діагностичними інструментами, що й на констатувальному етапі. Зокрема, використано опитувальник мотиваційної спрямованості професійної діяльності К. Замфіра (у модифікації А. Реана) для визначення домінуючого типу мотивації та рівня внутрішньої професійної зацікавленості; тест «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча для виявлення динаміки у системі професійно значущих цінностей студентів; експертну оцінку діяльності студентів під час виконання реабілітаційних завдань для вимірювання рівня сформованості практичних умінь, навичок взаємодії з клієнтом і здатності до прийняття рішень.

Метою контрольного етапу було виявити динаміку змін рівня сформованості готовності студентів до соціальної реабілітації за трьома критеріями: когнітивним – рівень обізнаності з основами реабілітаційної діяльності, розуміння сутності процесу, його етапів і методів; мотиваційно-ціннісним – наявність внутрішньої мотивації до професійної діяльності, гуманістична спрямованість, сформованість професійних цінностей і переконань; діяльнісним – здатність ефективно застосовувати знання у практичних ситуаціях, організовувати та проводити реабілітаційні заходи, проявляти професійну самостійність і відповідальність.

Порівняння отриманих результатів із даними констатувального етапу дозволило визначити реальний вплив сформованих умов на професійну готовність студентів та оцінити ступінь їх ефективності. Саме тому контрольний етап виступив завершальною частиною експериментальної

перевірки моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації.

Варто проаналізувати результати за когнітивним критерієм, що подано у Таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Результати сформованості готовності до соціальної реабілітації за когнітивним критерієм до та після експерименту, %

Рівень	До експерименту (ЕГ)	Після експерименту (ЕГ)	До експерименту (КГ)	Після експерименту (КГ)
Низький	18,8	6,2	25,0	21,9
Середній	56,2	43,8	50,0	50,0
Високий	25,0	50,0	25,0	28,1

Джерело: власна розробка

Аналіз результатів, представлених у Таблиці 3.2, дає змогу виявити помітні позитивні зміни у рівні сформованості когнітивного компонента готовності до соціальної реабілітації у студентів експериментальної групи. Зокрема, частка студентів із високим рівнем зросла з 25 % до 50 %, тоді як кількість респондентів із низьким рівнем істотно зменшилась (з 18,8 % до 6,2 %). Така динаміка свідчить про ефективність запропонованих соціально-педагогічних умов, які були інтегровані в освітній процес на формувальному етапі експерименту.

У контрольній групі зміни є незначними: показники високого рівня зросли лише на 3,1 %, а низького — зменшилися на 3,1 %. Це свідчить, що традиційний освітній процес не забезпечує достатніх передумов для якісного зростання когнітивного компонента готовності. Таким чином, позитивна динаміка в ЕГ підтверджує, що саме цілеспрямоване поєднання інтегрованого навчання, практикоорієнтованої діяльності та виховно-рефлексивної роботи

створило необхідні умови для суттєвого підвищення рівня професійних знань і розуміння процесу соціальної реабілітації.

Аналіз даних, поданих у Таблиці 3.3, демонструє виразне зростання рівня сформованості мотиваційно-ціннісного компонента у студентів експериментальної групи. Зокрема, частка студентів із високим рівнем мотивації підвищилася з 50 % до 68,7 %, а низький рівень зник повністю (з 6,3 % до 0 %). Водночас кількість студентів на середньому рівні зменшилася, що свідчить про перехід частини респондентів у категорію високої сформованості. Такі зміни пояснюються впливом комплексу соціально-педагогічних умов, упроваджених на формувальному етапі експерименту.

Результати контрольної групи залишилися незмінними: кількісні показники на всіх рівнях (низькому, середньому та високому) не зазнали динаміки. Це свідчить, що традиційні умови навчання є недостатніми для підсилення ціннісно-мотиваційної складової професійної готовності.

Отже, показники ЕГ підтверджують, що спеціально створені соціальні умови сприяли формуванню глибокої внутрішньої мотивації, гуманістичної спрямованості та позитивного професійного самоствавлення, що становить основу успішної соціально-реабілітаційної діяльності майбутніх соціальних працівників.

Таблиця 3.3

Результати сформованості готовності до соціальної реабілітації за мотиваційно-ціннісним критерієм до та після експерименту, %

Рівень	До експерименту (ЕГ)	Після експерименту (ЕГ)	До експерименту (КГ)	Після експерименту (КГ)
Низький	6,3	0,0	12,5	12,5
Середній	43,7	31,3	37,5	37,5
Високий	50,0	68,7	50,0	50,0

Джерело: власна розробка

Аналіз даних, поданих у таблиці 3.4, демонструє суттєве підвищення рівня сформованості діяльнісного критерію у студентів експериментальної групи. Зокрема, частка студентів із високим рівнем діяльнісної готовності зросла з 18,7 % до 43,8 %, тобто майже вдвічі. Середній рівень зменшився, що свідчить про перехід частини студентів із середнього на високий рівень сформованості практичних умінь та навичок.

Позитивні зміни відбулися у таких аспектах професійної готовності: здатність застосовувати знання на практиці, озвиток професійної комунікації, самостійність у прийнятті рішень.

У контрольній групі також зафіксовано незначне зростання показників, проте воно не є статистично значущим, що підкреслює ефективність спеціально створених соціально-педагогічних умов у формувальному експерименті.

Отже, підвищення рівня діяльнісної готовності студентів ЕГ стало результатом комплексного впливу інтегрованих навчально-позанавчальних заходів, розвитку особистісних якостей та практико-орієнтованої діяльності, що сприяло формуванню професійних умінь, практичної компетентності та готовності до реалізації соціальної реабілітації у майбутній професійній практиці.

Таблиця 3.4

Результати сформованості готовності до соціальної реабілітації за діяльнісним критерієм до та після експерименту, %

Рівень	До експерименту (ЕГ)	Після експерименту (ЕГ)	До експерименту (КГ)	Після експерименту (КГ)
Низький	25,0	12,5	31,2	28,1
Середній	56,3	43,7	50,0	50,0
Високий	18,7	43,8	18,8	21,9

Джерело: власна розробка

У ЕГ високий рівень діяльнійної готовності зріс більш ніж удвічі (з 18,7 % до 43,8 %). Це демонструє позитивні зміни у:

- здатності застосовувати знання на практиці;
- розвитку професійної комунікації;
- умінні організувати та проводити реабілітаційні заходи;
- самостійності в прийнятті рішень.

У КГ також спостерігається незначне зростання, однак воно статистично незначиме.

Таблиця 3.5

Узагальнені результати контрольного етапу

Критерій	ЕГ (високий рівень) До	ЕГ (високий рівень) Після	Динаміка	КГ (високий рівень) До	КГ (високий рівень) Після	Динаміка
Когнітивний	25,0	50,0	+25,0	25,0	28,1	+3,1
Мотиваційно- ціннісний	50,0	68,7	+18,7	50,0	50,0	0
Діяльнійсний	18,7	43,8	+25,1	18,8	21,9	+3,1

Джерело: власна розробка

Контрольний етап педагогічного експерименту підтвердив ефективність упроваджених соціально-педагогічних умов формування готовності студентів до соціальної реабілітації. У студентів експериментальної групи відбулося істотне підвищення рівнів сформованості всіх трьох критеріїв:

Когнітивний критерій – зросла кількість студентів з високим рівнем теоретичної обізнаності, уміння аналізувати та узагальнювати реабілітаційні ситуації (зростання на 25 %).

Мотиваційно-ціннісний критерій – посилилися внутрішня мотивація, професійна зацікавленість, гуманістичні орієнтації (зростання на 18,7 %).

Діяльнісний критерій – значно покращилися практичні навички, здатність до самостійної діяльності та комунікації в реабілітаційному процесі (зростання на 25,1 %).

У контрольній групі динаміка була мінімальною, що підтверджує саме вплив цілеспрямованих педагогічних умов.

Отже, формувальний експеримент довів результативність запропонованої моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації, а впроваджені умови забезпечили підвищення готовності студентів на всіх структурних рівнях.

Висновки до третього розділу

З'ясовано, що ефективна підготовка майбутніх соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації потребує створення цілісного комплексу соціально-педагогічних умов, які забезпечують єдність теоретичної, практичної та особистісної підготовки студентів. Встановлено, що інтеграція навчальної та позааудиторної діяльності, розвиток особистісно-професійних якостей і гуманістичної спрямованості, а також організація системної позанавчальної роботи професійного спрямування створюють сприятливе середовище для формування в студентів здатності застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати емоційну стійкість, комунікативність, емпатію, відповідальність та мотивацію до професійного зростання. У ході дослідження підтверджено, що визначені умови активізують внутрішній потенціал здобувачів освіти та сприяють переходу від репродуктивного рівня підготовленості до творчо-рефлексивного.

Впроваджено комплекс педагогічних заходів, які забезпечили реалізацію кожної із визначених умов у межах формувального етапу дослідження. Зокрема, організовано інтегровані практичні заняття, участь у тренінгах, соціальних акціях, волонтерських ініціативах і роботі реабілітаційних центрів; забезпечено психологічний супровід, рефлексивні зустрічі з наставником,

участь у науково-практичних заходах і майстер-класах фахівців соціальної сфери.

Проведена повторна діагностика на контрольному етапі підтвердила ефективність впроваджених соціально-педагогічних умов у формуванні готовності майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. У експериментальній групі спостерігалось суттєве підвищення високого рівня когнітивної готовності (з 25 % до 50 %), мотиваційно-ціннісної (з 50 % до 68,7 %) та діяльнісної (з 18,7 % до 43,8 %) складових, що свідчить про успішне формування системних знань, стійких професійних мотивів, гуманістичної спрямованості та практичних умінь. У контрольній групі зміни були незначними, що підтверджує роль спеціально організованих умов інтеграції навчальної та позанавчальної діяльності, розвитку особистісних якостей і практико-орієнтованої діяльності у підвищенні рівня професійної підготовки.

Таким чином, результати дослідження свідчать про доцільність і результативність комплексного підходу до формування готовності студентів до соціальної реабілітації. Впроваджені умови сприяли не лише розвитку теоретичних знань і практичних навичок, а й зміцненню внутрішньої мотивації, професійної відповідальності та здатності до самостійної та ефективної діяльності в реабілітаційних ситуаціях. Це підтверджує необхідність системного застосування подібних методик у підготовці висококваліфікованих соціальних працівників.

ВИСНОВКИ

У магістерській кваліфікаційній роботі теоретично узагальнено та запропоновано наукове вирішення актуальної проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність реалізованих умов та дали підстави для таких висновків:

1. Узагальнено теоретичний матеріал з проблеми соціальної реабілітації як компонента професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, що дозволило визначити ключові підходи до формування готовності студентів до роботи у сфері соціальної реабілітації. Досліджено основні компоненти професійної компетентності, структуру знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної соціальної діяльності. Виокремлено основні компоненти професійної компетентності (когнітивний, діяльнісний, мотиваційно-ціннісний та особистісний) і розкрито їх значення для ефективної реабілітаційної діяльності. Також уточнено структуру знань, умінь і навичок, необхідних майбутнім фахівцям для здійснення професійної взаємодії з різними категоріями отримувачі соціальних послуг.

2. Вивчено стан підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації в Україні, що дозволило окреслити проблемні аспекти освітнього процесу та виявити потребу у створенні спеціально організованих умов навчання. Виявлено відсутність чітко визначених механізмів інтеграції реабілітаційного компонента в зміст професійної підготовки, що зумовлює потребу у створенні спеціально розроблених педагогічних і соціальних умов для розвитку професійної готовності студентів.

3. Проведено діагностику рівнів сформованості готовності студентів до соціальної реабілітації за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісним критеріями. Результати констатувального етапу виявили недостатній рівень готовності у частини студентів, що підтвердило необхідність корекційних заходів.

4. Обґрунтовано та впроваджено соціальні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації під час освітнього процесу. Реалізація умов сприяла підвищенню високого рівня когнітивної, мотиваційно-ціннісної та діяльнісної готовності студентів експериментальної групи, що підтверджує ефективність запропонованої моделі.

Проведене дослідження підтвердило ефективність розроблених соціальних умов у підготовці майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації. Впровадження інтеграції навчальної та позанавчальної діяльності, розвиток особистісних якостей студентів та організація практикоорієнтованих заходів сприяли підвищенню когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного рівнів готовності, що забезпечує формування компетентного фахівця, здатного ефективно працювати в сфері соціальної реабілітації. Результати дослідження можуть бути використані у навчальних програмах та методичних рекомендаціях для підготовки соціальних працівників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. De Jonge E., Kloppenburg R., van Bommel M. Developing common ground for a sustainable knowledge base for social work education in the Netherlands. *Social Work Education*. 2018. № 37. pp. 1-13. URL: https://www.hu.nl/onderzoek/publicaties/developing-common-ground-for-a-sustainable-knowledge-base-for-social-work-education-in-the-neth?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 21.01.2025)
2. Lorenz W. Introduction: Current Developments and Challenges Facing Social Work Education in Europe. *Social Work Education in Europe: Traditions and Transformations*. Springer International Publishing, 2021. Pp. 1–17. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-69701-3_1 (дата звернення: 24.02.2025)
3. Trygged S. *Social Work and Rehabilitation in Sweden: Collaborative Approaches in Practice*. Nordic Social Work Research. 2018. № 8(4). Pp. 325–338.
4. Безпалько О. Компетентності соціального працівника як базис побудови освітньої програми бакалавра соціальної роботи. Науковий вісник Чернівецького університету. Педагогіка та пси-хологія. Чернівці: Чернівецький університет. 2015. Вип. 738. С. 8–15.
5. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Жадленко І. О., Руколянська Н. В. Соціально-психологічні технології реабілітації особистості. Наукові перспективи: журнал. Київ, 2023. Вип. 12 (42). С.667–685.
6. Брюханова Н. Підходи до розуміння компетентності та компетенції в освіті. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2007. № 4. С. 40-49.
7. Букач М.М. Компетентнісно орієнтоване навчання як основа формування майбутнього соціального працівника: Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Випуск 22. 2016. С.119–131.

8. Вакуленко Л.О., Місули І.Р. Медична та соціальна реабілітація : навч. Посібник. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 402 с.
9. Глушко Н. В. Педагогічні технології соціальної реабілітації дітей і підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. В. Глушко. Київ, 2020. 200 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/708600/1/Hlushko_dis.pdf (дата звернення: 26.10.2025).
10. Голуб М. О. Моделі підготовки соціальних працівників у закладах вищої освіти. Київ : КНУ, 2021. 184 с.
11. Гуменюк І. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах воєнного конфлікту. *Педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 88–99.
12. Другий (магістерський) рівень вищої освіти ІІО Соціальна робота та консультування. URL: <https://old.nubip.edu.ua/node/3399/5> (дата звернення: 26.01.2025).
13. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге вид. / за заг. ред. проф. І. Д. Зверевої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. 536 с.
14. Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 014. № 37–38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 26.10.2025).
15. Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 02.10.2025).
16. Закон України від 21.06.2001 № 2558-III «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2558-14> (дата звернення: 16.09.2025).
17. Захаріна Т. І. Підготовка соціальних працівників в умовах реінтеграційного освітнього середовища університету. Чернігів: *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 2024. С.34-39.

- 18.Зверєва І.Д. Теорія і практика соціальної роботи. К.: Центр навчальної літератури, 2016. 124 с.
- 19.Іванова І. І. Теоретичні аспекти професійної підготовки соціальних працівників до реалізації соціально-реабілітаційного напрямку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 2(96). С. 44–52.
- 20.Інноваційні підходи до підготовки соціальних працівників : збірник наукових праць / за ред. О. В. Клименко. Харків : ХНПУ, 2021. 264 с.
21. Карпенко О.Г. Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки: навч.-метод. по-сіб. К.: ДІРСМ, 2007. 144 с.
22. Клос Л. Підготовка соціальних працівників до здоров'язбережувальної діяльності : методичні рекомендації. Львів: ЛНУ, 2021. 72 с.
23. Коваль Л.Г. Підготовка майбутніх соціальних працівників до реабілітаційної діяльності. Тернопіль: ТНПУ, 2018. 560 с.
24. Кононенко М. А. Інклюзивна освіта та реабілітація: методика соціальної роботи. Чернівці : ЧНУ, 2020. 198 с.
25. Коротка методика формування професійних компетентностей соціального працівника: методичні рекомендації МОН України. Київ, 2021. 28 с.
- 26.Кравченко О. Підготовка майбутніх фахівців до надання соціально-реабілітаційних послуг в громаді. *Соціальна робота і соціальна освіта*. 2023. Вип. 1. С. 45–58.
- 27.Кравченко О., Войтовська А. Formation of gender competence in the process of training future social workers. *Social Work and Education*. Київ, 2024. Т. 11, № 1. С. 62–74.
- 28.Кузнєцов О. Специфіка професійної підготовки майбутніх соціальних працівників для роботи з особами похилого віку в освітньому процесі педагогічного університету. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Слов'янськ, 2025. Вип. 1(107). С. 133-139.

29. Кузьміна М. О. Проблеми формування професійної компетентності соціальних працівників: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Ввічливість. Humanitas*. 2022. Вип. 1. С. 50–60.
30. Кузьміна М. О. Феномен розвитку професійної компетентності соціальних працівників у дослідженнях вітчизняних науковців. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Вип. 2(47). С. 79–84.
31. Кузьміна М. Феномен розвитку професійної компетентності соціальних працівників у дослідженнях вітчизняних науковців. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія «Педагогіка. Соціальна робота». 2020. Випуск 2 (47). С. 79-84.
32. Левченко Н. Зміст підготовки майбутніх соціальних працівників до молодіжної роботи: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. *Social Work and Education*, Vol. 8, No. 3. pp. 352-363.
33. Литовченко С.В. Науково-методичні засади навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах.: Монографія. К.: «ЛІТО», 2007. 167 с.
34. Лісовець О.В. Компетентність соціального працівника у сприянні міжвідомчій взаємодії щодо соціально-правового захисту особистості. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Серія: Психологопедагогічні науки. 2016. Випуск 1. С.43–47.
35. Логвиненко Т. Інноваційні технології підготовки фахівців соціальної сфери: досвід Скандинавських країн. *Людинознавчі студії*. Серія : Педагогіка. 2017. Вип. 5. С. 89–97.
36. Локарева Г.В. Соціально-педагогічна реабілітація засобами інформаційної системи творів мистецтва. *Вісник Запорізького національного університету*. 2013. № 3 (21). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_ped_2013_3_29 (дата звернення: 26.10.2025).

37. Лушпай П.І. Професійна підготовка соціальних працівників: сучасні тенденції. Суми: СумДПУ, 2020. 187 с.
38. Львовичкіна О. В. Сутнісні характеристики соціальної реабілітації підлітків-правопорушників в умовах спеціального навчального закладу. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2014. №2. С. 75-81.
39. Магістерська програма «Соціальна реабілітація» КНУ Тараса Шевченка. URL: <https://psy.knu.ua/news/226-mahisterska-prohrama> (дата звернення: 06.10.2025).
40. Мазур Т.В. Специфіка психологічної готовності до професійної діяльності соціальних працівників. *Проблеми соціальної роботи*. 2013. Випуск 2. С. 66-74.
41. Наточій А. М. Соціально-педагогічна реабілітація вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів : навч.-метод. посібник. Миколаїв : Іліон, 2004. 240 с.
42. Олійник І. В. Соціальна реабілітація як один із напрямів професійної діяльності фахівця із соціальної роботи. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Педагогіка і психологія». 2021. № 2 (22). С. 59-66.
43. Освітні програми СумДУ. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/about-sumdu/public-info/licensing-accreditation/33-accreditation-sumdu> (дата звернення: 07.12.2024)
44. Освітня програма «Соціальна робота». <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/program/166/sotsialna-robota> (дата звернення: 07.12.2024)
45. Палагнюк Ю.В., Сиса А.Д. Підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах європейської інтеграції України. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2017_2_17 (дата звернення: 12.02.2025).

46. Педагогічний словник для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня. Уклад. Т. А. Борова, Г. Ю. Кравченко, О. І. Деменко, О. О. Почуєва. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 208 с.
47. Петренко Ю. М. Підготовка соціальних працівників до здійснення соціальної реабілітації в умовах закладу освіти : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2021. 214 с.
48. Портфоліо освітньої програми «Соціальна робота» ОС «Бакалавр». URL: <https://zh.uu.edu.ua/osvitni-prohramy/sotsialna-robota-os-bakalavr/> (дата звернення: 20.01.2025)
49. Потапюк Л.М. Термінологічний словник-довідник із соціальної реабілітації. Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2024. 107 с.
50. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 231 «Соціальна робота» для другого (магістерського) рівня вищої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 24.04.2019 р. № 556. URL: <https://shorturl.at/lsGS5> (дата звернення: 06.09.2025).
51. Ревть А. Соціальна реабілітація, що здійснюється в системі соціального захисту: актуальні питання // Молодий вчений. 2020. № 8(272). С. 45–51.
52. Савченко Т. Педагогічні умови соціально-реабілітаційної роботи в закладах освіти. Одеса : ОДПУ, 2021. 132 с.
53. Савченко Т. Педагогічні умови соціально-реабілітаційної роботи в закладах освіти. Одеса : ОДПУ, 2021. 132 с.
54. Садовська Е. Формування професійної компетентності соціального працівника в умовах вищого навчального закладу : монографія. Хожув-Київ-Варшава, 2018. 158 с.
55. Сайко Н. О. Соціальна реабілітація в структурі соціальної діяльності. *Духовність особистості: методологія, теорія і практик*. 2019. № 1(88). С.152-162. URL: <https://oaji.net/articles/2019/690-1564407368.pdf> (дата звернення: 16.09.2025).

56. Сайко Н. О., Бацман О. С. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи зі студентами з функціональними обмеженнями у закладах вищої освіти // Практична педагогіка. 2020. С. 98–110.
57. Сайко Н.О. Колективна монографія «Підготовка майбутніх соціальних працівників до соціальної реабілітації». Київ: Видавництво, 2022. 312 с.
58. Слосанська, Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах на основі застосування контекстного підходу. Збірник наукових праць. Випуск 21 (2). 2016. URL: <http://ped.kpnu.edu.ua> (дата звернення 29.06.2025)
59. Сокол О. М. Соціально-педагогічні умови соціальної реабілітації підлітків з делінквентною поведінкою. Кривий Ріг, 2023. 84 с.
60. Співак Я., Співак Л., Кузнецов О. Сучасні проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної діяльності. Київ : *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*: збірник наукових праць. №34 (2). 2020. С. 105-111.
61. Ставкова С. Г. Неперервна професійна підготовка соціальних працівників до супервізійної діяльності в Канаді: дис. ... канд. пед. наук: 209 13.00.04. Львів, 2018. 374 с. URL: <https://ena.lpnu.ua/handle/ntb/41263> (дата звернення: 13.08.2025)
62. Стинська В., Протас О. «SOFT SKILLS» in the formation of professional competence of future social workers. Івано-Франківськ : *Mountain School of Ukrainian Carpaty*, 2023. Вип. 29. С. 27–30.
63. Студентки факультету пройшли двотижневе стажування в Університеті Турку (Фінляндія). URL: <https://pedagogy.lnu.edu.ua/department/sotsialnoi-pedahohiky-ta-sotsialnoi-roboty> (дата звернення: 16.10.2025).
64. Тимків Л.С. Діагностична компетентність соціальних працівників у роботі з дітьми та сім'ями. Публічне управління та соціальна робота, No 1, 2024. С. 70-75.

65. Фурман А., Дубно А. Психодіагностична компетентність соціального працівника : монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 102 с.
66. Хоменко Л. Підготовка фахівців соціальної реабілітації : навчально-методичні аспекти. Львів : ЛНУ, 2022. 168 с.
67. Хоменко Л. Підготовка фахівців соціальної реабілітації: навчально-методичні аспекти. Львів : ЛНУ, 2022. 168 с.
68. Шевцов А. Г., Романенко О. В., Ханзерук Л. О., Чеботарьова О. В. Сім'я і дитина в умовах інклюзивної освіти. Методичні поради батькам щодо сімейного супроводу навчання дітей з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Навч.-метод. посібник заг. наук. ред. Шевцова А. Г. Київ : Видавничий дім «Слово», 2013. 112 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник мотивації професійної діяльності К. Замфіра у модифікації А. Реана (адаптовано здобувачем)

Призначення методики: визначення рівнів сформованості таких параметрів професійної мотивації, як: внутрішня мотивація (ВМ), зовнішня позитивна мотивація (ЗПМ) і зовнішня негативна мотивація (ЗНМ). Опис методики: опитувальник складається з 7 мотивів, 2 з яких належать до ВМ, 3 — до ЗПМ та 2 — до ЗНМ. Респондент оцінює важливість кожного із мотивів за 4-бальною шкалою.

Інструкція: Прочитайте нижче перераховані мотиви професійної діяльності та дайте оцінку зі значущості для Вас за 4-бальною шкалою.

Бланк опитувальника:

№ п/п	Мотив професійної діяльності	1 не важливо (1 бал)	2 не дуже важливо (2 бали)	3 скоріше важливо, ніж навпаки (3 бали)	4 дуже важливо (4 бали)
1	Матеріальна вигода				
2	Кар'єрний зріст				
3	Прагнення уникнути критики з боку керівника або колег				

4	Прагнення уникнути покарань або можливих неприємностей				
5	Прагнення до соціального престижу і поваги з боку інших				
6	Задоволення від самого процесу і результату роботи				
7	Можливість самореалізації в обраній професії				

Інтерпретація результатів: $BM = (оцінка\ пункту\ 6 + оцінка\ пункту\ 7) / 2$
 $ЗПМ = (оцінка\ п.1 + оцінка\ п.2 + оцінка\ п.5) / 3$ $ЗНМ = (оцінка\ п. 3 + оцінка\ п. 4) / 2$

Показником вираженості кожного типу мотивації буде число в межах від 1 до 5 (в тому числі можливо і дробове). На підставі отриманих результатів визначається мотиваційний комплекс особистості, який являє собою тип співвідношення між собою трьох видів мотивації: внутрішньої мотивації (BM), зовнішньої позитивної (ЗПМ) та зовнішньої негативної (ЗНМ).

До оптимального мотиваційного комплексу слід відносити наступні два типи поєднання: $BM > ЗПМ > ЗНМ$ і $BM = ЗПМ > ЗНМ$.

Найгіршим мотиваційним комплексом є тип ЗНМ> ЗПМ> ВМ.

При інтерпретації слід враховувати не тільки тип мотиваційного комплексу, але і те, наскільки сильно один тип мотивації перевершує інший за ступенем вираженості.

Додаток Б

Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокича

Методика "Ціннісні орієнтації" розроблена Мілтоном Рокичем як тест особистості, спрямований на вивчення ціннісно-мотиваційної сфери людини. Система ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до себе самої, основу світогляду і ядро мотивації життєвої активності, основу життєвої концепції і «філософії життя».

Методика. Обстеження краще проводити індивідуально, але можливо і групове тестування. Респонденту пред'явлені два списки цінностей (по 18 у кожному), або на аркушах паперу в алфавітному порядку, або на картках. У списках випробуваний присвоює кожній цінності ранговий номер, а картки розкладає по порядку значущості. Остання форма подачі матеріалу дає більш надійні результати. Спочатку пред'являється набір термінальних, а потім набір інструментальних цінностей.

Інструкція до тесту

Зараз Вам буде пред'явлений набір з 18 карток з позначенням цінностей. Ваше завдання - розкласти їх по порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтеся у Вашому житті.

Уважно вивчіть таблицю і, вибравши ту цінність, яка для Вас найбільш значима, помістіть її на перше місце. Потім виберіть другу за значимістю цінність і помістіть її слідом за першою. Потім виконайте те ж з усіма рештою цінностями. Найменш важлива залишиться останньою і займе 18 місце.

Розробіть не поспішаючи, вдумливо. Кінцевий результат повинен відбивати Вашу справжню позицію.

Тестовий матеріал

Список А (термінальні цінності):

1. активна діяльна життя (повнота та емоційна насиченість життя);
2. життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
3. здоров'я (фізичне і психічне);
4. цікава робота;
5. краса природи і мистецтва (переживання прекрасного в природі і в мистецтві);
6. любов (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
7. матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
8. наявність хороших і вірних друзів;
9. суспільне покликання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі);
10. пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальне розвиток);
11. продуктивна життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
12. розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне вдосконалення);
13. розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків)
14. свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках)
15. щасливе сімейне життя
16. щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому)
17. творчість (можливість творчої діяльності)

18. впевненість у собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх протиріч; сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

1. акуратність (охайність), вміння тримати в порядку речі, порядок у справах;
2. вихованість (гарні манери);
3. високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання);
4. життєрадісність (почуття гумору);
5. старанність (дисциплінованість);
6. незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
7. непримиренність до недоліків у собі та інших;
8. освіченість (широта знань, висока загальна культура);
9. відповідальність (почуття боргу, вміння тримати своє слово);
10. раціоналізм (вміння тверезо і логічно мислити, приймати обдумані, раціональні рішення);
11. самоконтроль (стриманість, самодисципліна);
12. сміливість у отстаюваннях своєї думки, поглядів;
13. тверда воля (вміння настояти на своєму, не відступати перед труднощами)
14. терпимість (до поглядів і думок інших, вміння прощати іншим їхні помилки та омани)
15. широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати інші смаки, звичаї, звички)
16. чесність (правдивість, щирість)
17. ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі)
18. чуйність (дбайливість)

Інтерпретація результатів тесту

Аналізуючи ієрархію цінностей, слід звернути увагу на їх угруповання випробуваним у змістовні блоки по різних підставах. Так, наприклад, виділяються "конкретні" і "абстрактні" цінності, цінності професійної самореалізації й особистого життя і т. д. Інструментальні цінності можуть групуватися в етичні цінності, цінності спілкування, цінності справи; індивідуалістичні і конформістські цінності, альтруїстичні цінності; цінності самоствердження і цінності прийняття інших і т. д. Це далеко не всі можливості суб'єктивного структурування системи ціннісних орієнтацій. Психолог повинен спробувати вловити індивідуальну закономірність.

Якщо не вдається виявити жодної закономірності, можна припустити несформованість у респондента системи цінностей або навіть нещирість відповідей.